

POVIJESNOST ISUSA KRISTA

Čule, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:175153>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

POVIJESNOST ISUSA KRISTA

JOSIP ČULE

Split, 2023.

Odsjek za povijest
Dvopredmetni diplomski studij Povijesti i Filozofije
Povijest historiografije

Povijesnost Isusa Krista

Student:

Josip Čule

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan, 2023.

SADRŽAJ

UVOD	4
1. SVETO PISMO KAO IZVOR	5
1.1. Tko je Isus Krist?	5
1.2. Problem povijesnosti Isusa Krista	7
1.3. Sklad povijesnosti i vjere u Isusa Krista	9
1.4. Povijesnost Evanđelja	10
1.5. Povijesnost Poslanica	15
1.6. Povijesnost Uskrsnuća	17
2. IZVANBIBLIJSKI IZVORI POVIJESNOSTI ISUSA KRISTA.....	20
2.1. Kanonski izvori	20
2.1.1. Crkvene osobe	21
2.1.2. Dokumenti	26
2.1.3. "Q izvor"	27
2.2. Nekanonski izvori	29
2.2.1. Rimski izvori	29
2.2.2. Židovski izvori.....	35
2.2.3. Sirijski izvor	38
3. SUVREMENA HISTORIOGRAFIJA O ISUSU KRISTU.....	40
ZAKLJUČAK.....	42
PRILOG	43
BIBLIOGRAFIJA.....	44
SAŽETAK	47
ABSTRACT.....	48

UVOD

Bez obzira što netko mislio ili vjerovao o njemu, Isus Krist je nesumnjivo najutjecajnija osoba u povijesti čovječanstva. Godina njegovog rođenja čini razdjelnicu povijesti, prije i poslije njega, te tako najveći dio čovječanstva broji godine po njemu. Osim toga, utemeljitelj je najvećeg duhovnog pokreta, kršćanstva. Tako, većina ljudi kada spominje Krista, spominje ga u vjerskom aspektu. S vremenom, za mnoge je taj vjerski aspekt zasjenio osobu Isusa Krista kao čovjeka koji je živio u našem vremenu i prostoru. Mnogi su počeli sumnjati u povijesnost Isusa Krista kakva je opisana u Evanđeljima jer se "suprostavljaju znanosti" i novim svjetonazorima u kojima nema mjesta za kršćanstvo, te su Krista počeli stavljati u područje mitološkog i legendarnog, da njegova povijesnost nema znanstveni temelj. Zato je cilj ovoga objasniti povijesnost osobe Isusa Krista pomoću povijesne znanosti. Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom se dijelu objašnjava povijesnost Isusa Krista analiziranjem Evanđelja i Poslanica kao povijesnih dokumenata. U drugom dijelu se uspoređuju izvanbiblijski izvori spomena Isusa Krista, odnosno kršćanska i nekršćanska svjedočanstva. Treći dio govori o stajalištu suvremene historiografije o Isusu Kristu. Na kraju rada u prilogu je iznesena kratka kronologija Kristova života. Metode korištene pri izradbi ovoga rada su iščitavanje, uspoređivanje i analiziranje povijesnih vrela staroga vijeka i korištenje suvremene literature.

1. SVETO PISMO KAO IZVOR

Kroz cijelu povijest kršćanstva, branitelji vjere ili apologeti su imali značajnu ulogu u pomaganju nevjernicima da prevladaju intelektualne prepreke postavljene na putu vjere. Britanski teolog Ian Howard Marshall tako prepoznaje potrebu povijesne apologetike:¹ "Zašto bi se, dakle, smatralo čudnim ponuditi publici dvadesetog stoljeća povijesnu potporu koja im je potrebna kako bi znali trebaju li se u vjeri posvetiti Isusu koji je tema kršćanskog propovijedanja? Moderni ljudi žele znati je li Isus stvarno postojao. Žele znati je li on bio osoba kakvom ga Evanđelja prikazuju. Žele znati je li umro i ustao od mrtvih. Žele znati podržava li njegov opći način života tvrdnje koje u njegovo ime iznose kršćani. I oni imaju pravo dobiti odgovore na ta pitanja."²

1.1. Tko je Isus Krist?

Istraživanje povijesnosti Isusa Krista počinje zapravo istraživanjem osobe Isusa iz Nazareta. Da bi se moglo tome pristupiti potrebno je reći tko je on zapravo bio i na koji je način djelovao.³ Isus Krist ili Isus iz Nazareta je prema kršćanskom vjerovanju utjelovljeni Sin Božji i Mesija, koji je poslan od Boga Oca da otkupi i spasi svijet od grijeha. Po kršćanskoj predaji, u njemu se nalaze dvije naravi, božanska i ljudska. Odnos tih dviju naravi Isusa Krista proučava *kristologija* a spasenjsku ulogu *soteriologija*. Njegova spasiteljska uloga se može također vidjeti i iz njegova imena. Ime "Isus" (grč. *Ἰησοῦς Χριστός*, *Iēsoûs Khristós*, lat. Iesus Christus) je helenizirani oblik hebrejskog imena *Yēšūa*, što na hebrejskom znači "Bog Spašava." Krist je prijevod hebrejske riječi "Mesija" na grčki, a označava pojam "Pomazanik," koja se shvaćala jednako kao "Spasitelj" ili "Otkupitelj."⁴

Prema izvorima koji nam govore o njemu, a glavni su novozavjetni spisi, tj. Evanđelja i Poslanice, Isus Krista se rodio četiri do šest godina prije početka naše ere u Betlehemu od

---

¹ Glenn Siniscalchi, "Early Christian Worship and the Historical Argument for Jesus' Resurrection," *New Blackfriars*, NOVEMBER 2012, Vol. 93, No. 1048, Wiley, 2012., str. 711.

² Ian Howard Marshall, *I Believe in the Historical Jesus*, Regent College Publishing, 2001., str. 83.

³ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, Zagreb, Teovizija, 2008., str. 10.

⁴ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja Zbornik "Kačić", Split, 2021., str. 9.

djevice Marije, za vladavine rimskog cara Augusta.⁵ Odrastao je u Nazaretu te je naučio tesarski znat od svoga očuha Josipa. O njegovom djetinjstvu i mladenaštvu se konkretno nezna ništa osim jedne epizode kada mu je bilo dvanaest godina.⁶ Tridesetak godina poslije svog rođenja napušta svoj kraj te počinje svoje vjersko djelovanje i propovijedanje u javnosti svoje domovine. Čini razna čudesa i liječenja bolesnika kao potvrdu svog mesijanskog poslanja te okuplja veliki broj učenika od kojih su istaknuti 12 apostola. Povremeno je zalazio i u poganske krajeve poput Tira, Sidona i Dekapola. Njegovo djelovanje je uzrokovalo brojna nezadovoljstva i neprijateljstva od strane židovskih vjerskih vođa, koje je kulminiralo tri godine poslije u Jeruzalemu. Po nalogu tih istih vjerskih vođa, bio je uhićen i optužen da obmanjuje narod, bogohuli i da krši židovske zakone te napokon biva osuđen na smrt razapinjanjem od strane rimskog prokuratora Poncija Pilata. Umire između 30. i 33. godine, no nakon tri dana je uskrsnuo te se idućih četrdeset dana pokazivao svojim učenicima dok nije uzašao na nebo te ih poslao da šire njegovu Radosnu Vijest po svemu svijetu, od čega je nastala Crkva.⁷

Središnja točka njegovog javnog djelovanja, izvođenja čudesa i propovijedanja je bilo naviještanje Kraljevstva Božjeg. Iako se taj pojam nalazio odavno u židovskim spisima i njihovoj vjeri, Isus uvodi nove sadržaje i maksime, bez da je pritom ukinio stare, pošto je i sam bio židov. U iščekivanju Kraljevstva Božjega, naglasak je sada bio ne na ovozemaljskom kraljevstvu nego na duhovnom. Na ovome se svijetu očituje u obraćenju, a na drugome u vječnome blaženstvu na Nebu. Starozavjetnoj maksimi pravednosti kroz legalizam⁸ sada suprotstavlja unutarnje stanje čovjeka, čistoća srca i ljubav prema bližnjem. Također, od tada se Božji Zakon, koji je do tada bio namijenjen samo židovima, naviješta i ostalim narodima. Isus iz Nazareta, Krist, sam nije ništa napisao, ali su njegovu *Radosnu Vijest* (Evanđelje) poslije zabilježili njegovi učenici, apostoli i evanđelisti u Novome Zavjetu. Tako je Isus Krist prikazan kao začetnik novog poimanja Boga te utemeljitelj Crkve i sakramenata.⁹

---

⁵ Evanđelje po Luki, glava 2, redak 6-7. (Daljna citiranja Evanđelja će se provoditi sukladno s uobičajenim navođenjem kratica biblijskih knjiga.)

⁶ Luka 2, 41-51.

⁷ Hubert Jedin, *Velika povijest Crkve I*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2001., str. 85, 88.

⁸ Legalizam - Shvaćanje da se društvena praksa (moral, obrazovanje, politika, pravo) sastoji u pokoravanju pravilima, a društveni odnosi u izvršavanju prava i dužnosti određenih tim pravilima. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35845> - (9.8.2023.)

⁹ Isus Krist. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28013> - (9.8.2023.)

Evandjelja nisu Kristovi životopisi sastavljeni po načelima suvremene povijesne znanosti. Njih su pisali vjernici da probude i ojačaju vjeru, no ako im se pažljivo pristupi, omogućuju da se može pouzdano doći do Isusa Krista kao povijesne osobe.¹⁰

1.2. Problem povijesnosti Isusa Krista

Kroz povijest su autori raznih ideja oblikovali Isusovu osobu svojim subjektivnim idejama. S obzirom na te ideje, teško je bilo pronaći pravilnu i objektivnu povijesnu metodu pronalaska odgovora na pitanje povijesnosti Isusa.¹¹ Nije dovoljno ni istaknuti kršćansku misao kao dokaz povijesnoga Isusa Krista. Ovaj pogled se javio vrlo rano u prvim godinama kršćanstva, u vrijeme apostola Pavla koji ni sam nije imao puno za reći o "zemaljskom" Isusu, osim misli o preuzvišenom pojedincu koji će ponovo doći¹² na svršetku svijeta.¹³

Poznato je, također, da Isus Krist osobno nije ništa napisao. Ne pripisuje mu se nijedno djelo ni dokument pomoću kojega bi se moglo bez posrednika upoznati i razumijeti njegovu misao. Sve što o Kristu znamo, znamo neizravno, preko posrednika, a ti posrednici i prenositelji daju idejno, kulturološki i ambijentalno drukčiju sliku jer i oni sami potječu iz različitih sredina, poput kršćanskog, židovskog, rimskog i sirijskog okružja.¹⁴ Izvori iz vremena prve Crkve koji govore o Kristu vrlo su oskudni; židovske knjige Mišna¹⁵ i Talmud, kakve su danas poznate, proizvodi su kasnijeg vremena te njihovo spominjanje Krista je uglavnom u kontekstu kasnijeg sukoba židovstva i kršćanstva, o samome Kristu ništa ne govore; židovski helenistički filozof, Filon iz Aleksandrije, također ignorira spomen Isusa Krista iako je živio u tom vremenu; Justus

---

¹⁰ Xavier Léon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993., str. 349.

¹¹ N.N., "Jesus and Historical Inquiry," *The Biblical World*, Aug. 1909, Vol. 34, No. 2, The University of Chicago Press, 1909., str. 76.

¹² Prva Poslanica apostola Pavla Korinćanima, glava 1, redak 4-10. (Daljna citiranja Pavlovih Poslanica će se provoditi sukladno s uobičajenim navođenjem kratica biblijskih knjiga.)

¹³ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character? Evidence for an Affirmative Opinion," *The American Journal of Theology*, Apr. 1911, Vol. 15, No. 2, The University of Chicago Press, 1911., str. 206.

¹⁴ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 9.

¹⁵ Mišna (hebrejski: "ponovljeno proučavanje"), je najstarija autoritativna postbiblijska zbirka i kodifikacija židovskih usmenih zakona, koju su sustavno sastavljali brojni znanstvenici (zvani tannaim) tijekom razdoblja od otprilike dva stoljeća. Vidi: <https://www.britannica.com/topic/Mishna> - (9.8.2023.)

iz Tiberije, židovski autor iz prvog stoljeća, u svojoj kronici židovskih kraljeva također prešućuje osobu Isusa iz Nazareta.¹⁶

Problematika povijesnosti Isusa Krista ne izlazi iz manjka izvora koji govore o njegovom životu. Za velik broj povijesnih osoba postoji dosta manje izvora njihove povijesnosti nego o Isusu pa opet, u njihove se povijesnosti ne sumnja. Problematika izlazi zapravo iz činjenice što Isus nije samo čovjek nego i Bog. To je teško razumu prihvatiti te ga zato intuitivno odmah pokušava svrstati u područje mitološkog i nestvarnog.¹⁷ Posljedica toga je da svo naše znanje o Isusu Kristu mora biti izneseno iz riječi njegovih učenika koji su ga prvotno nastojali prikazati dostojnim štovanja. Iako je konsenzus svih autora da je kršćanstvo postojalo do kraja prvog stoljeća, mora se reći da ne postoji suvremeni prikaz kršćanskog početka, a još manje prikaz njegovog utemeljitelja. U svojim najranijim dokumentima, Poslanicama, apostol Pavao prikazuje Isusa Krista kao na nebo uzvišenog Gospodina kojega vjernici štuju gotovo kao i samoga Boga. Zbog toga se tvrdilo da je novozavjetni Isus Krist nezamisliv kao stvarna osoba. Smatralo se da je sjećanje na njegova ljudska "ograničenja" moralo biti previše živopisno da bi se dopustilo njegovim učenicima takvo idealiziranje; problem je objašnjiv samo pod premisom da je Isus Krist prvenstveno antropomorfizirani Bog, a ne divinizirani čovjek.¹⁸

U 18. stoljeću se počela javljati razlika između Isusa povijesti i Isusa vjere, što je kasnije u 19. stoljeću dovelo do nekritičnosti i zablude u krugovima liberalnog pozitivizma. Povijest se počela shvaćati samo kao povijesna znanost, odnosno samo ono što se dokazalo povijesnim istraživanjem. Za istraživanje povijesnosti Isusa Krista, to je preusko shvaćeno. Postoji doista stvarna razlika između Isusa povijesti i Isusa vjere, no ono što se može rekonstruirati kao Isus povijesti ne slaže se s aktualnom stvarnošću osobe Isusa toga vremena. Pošto se povijesnim naziva ono što se pomoću povijesne metode može utvrditi, svako povijesno istraživanje postaje apstraktno jer ne iznosi cjelovitu sliku objekta povijesnog istraživanja. Tako se u ovom slučaju relativizira suprotnost Isusa povijesti i Isusa vjere. Iako povijesna apstrakcija ima svoju težinu, važno je utvrditi da ono što znanstvenom metodom nije dohvaćeno, ne znači da se nije dogodilo ili da nije stvarno. Tako se može dogoditi da neka interpretacija prošlih vremena neko djelo stvarno uklopi u povijest, a da se danas ne može povijesnim metodama dohvatiti.

---

¹⁶ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 209.

¹⁷ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 14.

¹⁸ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 210.

Zdravorazumski je da se Božje djelovanje uvijek ne može znanstveno dokazati, no to ne znači da nije stvarnost za vjernika niti da se suprostavlja znanosti. To znači da je "dogođena" stvarnost, odnosno povijest, više nego što povijest kao znanost može utvrditi i zato ne treba tu povijest smatrati subjektivnom interpretacijom.¹⁹

1.3. Sklad povijesnosti i vjere u Isusa Krista

U kontekstu ove tematike, ne treba shvaćati otkriće povijesnog Isusa samo po sebi kao jamstvo pobožnosti pojedinca, niti da će to otkriće dati gotovu i normativnu kristološku dogmu. No povijest može uvelike pridonijeti ovim područjima; oslobađa od pogrešnih ideja i obuzdava subjektivnost pojedinca; proširuje pogled na Kristovu osobu i daje inteligentniju i čišću procjenu njega i njegovih djela; ojačava vjeru pojedinca te upotpunjuje kristološku doktrinu. Također postoje mnogi kršćanski intelektualci koji posebno žele da njihove ideje i djela o Isusu Kristu odgovaraju povijesnim činjenicama. U takvim okolnostima povijesno istraživanje ima i obrazovnu i inspirativnu ulogu.²⁰

Istraživajući bilo koju osobu, pa tako i Isusa iz Nazareta, nailazimo na problematiku njihove konkretne osobe, odnosno kakvi su oni stvarno bili što se povijesno-kritičkom metodom ne može dohvatiti. Kod Isusa iz Nazareta je naglasak upravo na tome. To nedohvatljivo kod Isusa ljudi su oslikavali nazivima poput Sin Božji ili Sin Davidov, što onda prelazi u vjersku tematiku. Zato kada se istražuje osoba Isusa iz Nazareta, važno je ne odvajati vjerske od povijesnih podataka, naime ta se dva područja mogu samo upotpunjavati jer govore o istom fenomenu, tj. o Isusu iz Nazareta.²¹

Stoga se ne može povijesno rekonstruirati osobu Isusa Krista a da to nema teološke elemente. Istina, postoji razlika između shvaćanja Isusove prisutnosti u kršćanskoj zajednici i sjećanja na povijesnog Isusa. To je samo znak da je prva Crkva za formiranje naviještaja uskrslog Krista imala zanimanje za povijesnog Isusa. Može se i zaključiti da je povijesni sadržaj o Isusu glavni, esencijalni dio evanđeoskog teksta. Sjećanja na Isusa Krista tako tvore jezgru iz koje je nastala kršćanska vjera u uskrslog i živog Isusa. Stoga povijesno-kritička metoda istraživanja Isusa Krista ima važno teološko značenje. Danas je utvrđeno da se u svim

---

¹⁹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 102.

²⁰ N.N., "Jesus and Historical Inquiry," 77.

²¹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 102.

novozavjetnim tradicijama prve Crkve kompletno identificira "zemaljski" Isus s Kristom kojega je prva Crkva propovijedala. Ta identifikacija je ključna za raumijevanje vjere. Iz same ispovijesti vjere jasno je da Isus nije nekakvo eterično nebesko biće koje se na zemlju spustilo u ljudskom obliku, nego je to pravi, konkretni čovjek iz Nazareta.²²

Iako na prvi pogled različita, sva četiri Evanđelja govore o istom spasu u Isusu Kristu. Ona su istodobno prihvaćanje i tumačenje događaja iz Kristova života drugih kršćanskih zajednica. Svaka je zajednica na temelju Kristovih riječi i djela oblikovala svoju kerigmu, navještaj i kao takve, Evanđelja su kasnije pokušala načiniti sintezu svih materijala tradicije. Zato se ne može razlikovati kerigmatska i Isusova tradicija, odnosno tradicija Isusa i tradicija Krista. Sve je to starokršćanski spomen na Isusa iz Nazareta. No treba imati na umu da iako postoji jasan kontinuitet Isusa i Krista u kerigmatskoj tradiciji, za povjesničara je to teži posao. On mora to dokazati činjenicama i zato je potrebno proučavati Evanđelja da se provjeri postoji li ono što se teoretski tvrdi.²³

1.4. Povijesnost Evanđelja

Novi Zavjet sadrži 27 knjiga. Na prvo mjesto treba staviti četiri Evanđelja, tj. Matejevo, Markovo, Lukino te Ivanovo, koje zatim slijede Djela Apostolska. Poslije toga četrnaest Pavlovih Poslanica, dvije Petrove, Jakovljevu Poslanicu, tri Ivanove Poslanice, Judinu Poslanicu te Ivanovo Otkrivenje. Crkva navedene knjige ubrajaja među priznatima.²⁴ Iako je osoba Isusa Krista u središtu i svrha svih knjiga, nijedna ne govori konkretno o njegovom životopisu ili o povijesnosti, pogotovo kakvu danas shvaćamo. Kao i s ostalim piscima staroga vijeka, autori tih knjiga, prvenstveno četiri evanđelista, ne iznose te događaje ciljano u povijesnom smislu, da datiraju ili pišu kronološki, nego žele iznijeti tzv. događaj spasenja koji se dogodio u "punini vremena"²⁵ u osobi Isusa iz Nazareta. No unatoč tome, Evanđelja su obilan i pouzdan izvor informacija povijesnog aspekta Isusa iz Nazareta.²⁶

---

²² Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 103.

²³ Isto, 104.

²⁴ Euzebij Cezarejski u: Marijan Mandac (ed.), *Crkvena povijest*, Split, Služba Božja, 2004., III, 25, 1-3.

²⁵ Galaćanima 4, 4.

²⁶ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 25.

Prema kršćanskom shvaćanju, Evanđelje se može gledati kao spis koji pripovijeda život Isusa Krista, kao ulomak Svetog Pisma što se čita na svakoj misi i kao sam događaj Isusa Krista. U izvanbiblijskom grčkom terminu, evanđelje je značilo "radosna vijest," osobito vijest o pobjedi. *Pax Romana*, glavni događaji iz života cara kao boga i spasitelja, sve se to slavilo kao "dobre vijesti." Kršćanski je govor, međutim, glagol "evangelizirati" nesumnjivo preuzeo iz Staroga Zavjeta, s onim naročitim smislom koji je ta riječ već tamo imala, a to je navješćivati spasenje.²⁷

Izraz "evanđelje" prvi se put, kao takav, javlja u 2. stoljeću i označavao je kanonske tekstove, a naslovi kakve ih danas znamo se javljaju u 3. stoljeću. Iako postoje četiri Evanđelja, Crkva je prije svega je gledala sadržaj tih spisa te iz tog kuta gledanja, vidi samo jedno Evanđelje. Irenej Lyonski ga naziva "četveroobličnim Evanđeljem."²⁸ Treba napomenuti da s tim novim značenjem, riječ "evanđelje" nije izgubila svoje prvotno značenje radosne vijesti o spasenju i Kraljevstvu Božjem u Isusu Kristu.²⁹ Irenej Lyonski kaže: "To su Evanđelje apostoli najprije propovijedali, potom su nam ga, Božjom voljom, prenijeli u Pismima da bi postalo temeljem i stupom naše vjere."³⁰

Već je spomenuto da knjige Novog Zavjeta ne sadržavaju puno elemenata Kristovog zemaljskog života. Dolazi se do pitanja kako to da prvu Crkvu nije zanimala ta strana Krista nego uglavnom samo njegova smrt i Uskrsnuće. Neki teolozi smatraju da se u vrijeme prve Crkve nije osjećala potreba za takvim prikazom Isusa Krista jer je još uvijek postojala živa uspomena na njega preko predaja onih koji su ga vidjeli. No s vremenom, sve je manje svjedoka bilo te je Crkva počela osjećati potrebu da opiše život, djela i poruku Isusa Krista. Drugi smatraju da je kršćanstvo bilo u opasnosti da se ne zatvori u sebe, te da dokrina ne postane samo mistična i duhovna, nimalo konkretna i povijesna. Kao protutežu tome, izneseno je stvarno i povijesno djelovanje Isusa Krista. Uz to, Crkva se borila protiv gnostika,³¹ doketa,³²

---

²⁷ Xavier Léon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, 249.

²⁸ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 52.

²⁹ Xavier Léon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, 252.

³⁰ Saint Irenaeus of Lyon, *Against Heresies*, III, 11, 7,8. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/0103303.htm> - (9.8.2023.)

³¹ Gnosticizam (prema grč. *γνωστικός*: koji spoznaje, spoznajni), je religijsko-filozofski nauk koje se temelji na dualizmu, emanacionizmu i gnozi te nekim židovsko-kršćanskim sastavnicama. -Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22438> - (9.8.2023.)

judaizana³³ te svih koji su iskrivljavali pravu poruku Isusa Krista. Sve je to, uz i osobno zanimanje vjernika, dovelo do potrebe da se i na pismeni, pouzdani način prikaže zemaljski Isus.³⁴

Evandjelja tako dobivaju dvostruku funkciju, kao prikaz događaja koji su se zbili te kao ispovijest vjere u Isusa Krista.³⁵ Ta nova funkcija Evandjelja dokazuje da su se ti svi događaji dogodili u ovom vremenu i prostoru, da ispovijest vjere u uskrsloga Krista ima povijesne temelje te da nije rezultat nikakve ljudske tvorevine i da je to Božji dar čovječanstvu. Već je istaknuto da evanđelisti dolaze iz različitih sredina i kršćanskih zajednica. S obzirom na potrebe pojedinih Crkava, evanđelisti su uskladili povijesne činjenice s potrebama određene Crkve. Iz toga se može vidjeti kojoj grupi je poruka spasenja upućena.³⁶ Matej je najprije propovijedao Hebrejima i napisao svoje Evandjelje na hebrejskom jeziku. Marko i Luka su nastojali rimskom i grčkom svijetu približiti poruku Isusa Krista. Ivan je, inspiriran ostalim evanđelistima, odlučio napisati svoje Evandjelje s ciljem da opiše ono što je nedostajalo u ostala tri evandjelja, a to je što je Krist učinio na početku propovijedanja.³⁷ Ivanovo evandjelje ima veliku važnost, uz vjeru i teologiju, i za crkvenu povijest, naročito za razvoj mladog kršćanstva na kraju prvog stoljeća.³⁸

Da bi se moglo autentično tumačiti Evandjelja, potrebno je utvrditi kakav je bio plan s kojim su evanđelisti pristupili pisanju.³⁹ U proučavanju Evandjelja i u pokušaju pronalaska izvora kojim su se evanđelisti služili, istraživači su se poslužili metodom tzv. kritike izvora. Kritika izvora pokazuje da su sinoptička⁴⁰ evandjelja uzimala podatke iz dva izvora. Prema tome, Markovo Evandjelje je služilo kao prvi izvor za naraciju Mateja i Luke, dok se oni svi koriste

---

³² Docketizam (od grčkog δόκεῖν, "činiti se"), je kršćansko krivovjereje i jedna od najranijih kršćanskih sektaških učenja, koja potvrđuje da Krist tijekom svog života na zemlji nije imao stvarno ili prirodno tijelo, već samo prividno ili fantomsko. Vidi: <https://www.britannica.com/topic/Docetism> - (9.8.2023.)

³³ Judaizana^{ti} su krivovjernici koji nisu prihvaćali autoritet Novog zavjeta i držali su se židovskih običaja kao što je svetkovanje subote. Vidi: <https://www.britannica.com/topic/Judaizer> - (9.8.2023.)

³⁴ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 52.

³⁵ Hubert Jedin, *Velika povijest Crkve I*, 96.

³⁶ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 53.

³⁷ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest*, III, 24, 6-15.

³⁸ Slavko Kovačić, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, Split, Verbum, 2004., str. 44.

³⁹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 57.

⁴⁰ Sinoptička evandjelja (prema grč. *συνοπτικός*: koji ima sveobuhvatan pogled), je naziv za prva tri evandjelja: *Evandjelje po Mateju*, *Evandjelje po Marku* i *Evandjelje po Luki*, koja pokazuju mnoge podudarnosti u prikazivanju i opisivanju pojedinih događaja, razlikujući se u tome od *Ivanova evandjelja*. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56156> - (9.8.2023.)

drugim izvorom, tzv. "izvorom Q" ili "Quelle,"⁴¹ koji je sadržavao Kristove riječi. Metoda kritike izvora je dokazala da je Evanđelje najprije bilo propovijedano, a tek onda napisano. Time je pobijeno protestantsko stajalište da je prvo bila pisana, a onda tek propovijedana riječ. Prvih 30 godina Evanđelje se prenosilo usmenom predajom i služilo je u misijskom djelovanju Crkve te naučavanju unutar same Crkve. Evanđelja su tako privilegirani svjedok usmene tradicije.⁴² Biblijska je komisija 1964. godine izdala instrukciju u kojoj je glavne crte posla evanđelista opisala riječima: "Oni su izabrali materijal tradicije, oni su napravili sintezu svoga djela i oni su prilagodili Evanđelje prema potrebama lokalnih Crkava." Tako Matej pokazuje kako Krist nadilazi pismoznance i farizeje dok ostaje vjeran Zakonu a Luka pokazuje ljubav kojom Krist nadilazi pogansku religiju, ljubavlju čak i prema neprijateljima.⁴³ Kako se iz toga mogu raspoznati različite kristologije u Novom Zavjetu, jasno je da u Evanđeljima ne nalazimo čistu, povijesnu, nedogmatsku sliku Isusa Krista jer to bi značilo tražiti nepostojeće. Isusa Krista se može naći samo kao onoga za kojeg je Crkva svjedočila.⁴⁴

Još jedan značajan dokaz povijesnosti Evanđelja, a time i Isusa Krista, je prikaz evanđelista Marka da je Isus za vrijeme svog života na zemlji bio općenito pogrešno shvaćan, pa čak i od strane njegovih najbližih učenika, uz sva čudesa koja su svjedočili i u kojima su bili dio. Evanđelist Marko jasno prepoznaje da Isus Krist nije ostavio dojam na svoje suvremenike kakav bi njegovi kasniji tumači htjeli da je ostavio. Nejasnoća kod apostola i učenika je učinila Isusa Krista manje značajnim nego što se to kasnije o njemu mislilo. Da to nisu povijesne činjenice, te pisac koji je bio potpuno slobodan slijediti svoju maštu a koji ima namjeru propovijedati *Radosnu Vijest*, teško da bi Krista ovako prikazao. Da je tako prvotna tradicija bila samo proizvod mašte, imali bismo slobodnu idealizaciju koja bi na početku odmah uklonila ograničenja i sumnje vezane za Kristovo djelovanje, a koja su bila prepreka pravom tumačenju i sjećanju Isusa Krista.⁴⁵

---

⁴¹ Q, u proučavanju biblijske literature, je hipotetsko protoevanđelje na grčkom jeziku koje je moglo biti u optjecaju u pisanom obliku otprilike u vrijeme kada su sastavljena sinoptička evanđelja: Marko, Matej i Luka. Ime Q, koje je skovao njemački teolog i bibličar Johannes Weiss, referenca je na njemačku riječ Quelle, što znači "izvor." Više o "Q izvoru" u drugom dijelu rada. Vidi: <https://www.britannica.com/topic/Q-biblical-literature> - (9.8.2023.)

⁴² Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 75.

⁴³ Isto, 88.

⁴⁴ Isto, 100.

⁴⁵ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 224-225.

Argumentne autentičnosti Evanđelja nalazimo u Crkvi drugog i trećeg stoljeća.⁴⁶ Iz njenog stajališta o evanđelistima, autoritetu Crkve, gnosticima i apokrifima, može se zaključiti kako je Crkva koristila Evanđelja u liturgiji i raspravama protiv heretika, te tako pokazala da su za nju Evanđelja nepogriješiva.⁴⁷

---

⁴⁶ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest*, III, 25, 6-7.

⁴⁷ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 94.

1.5. Povijesnost Poslanica

Uz Evanđelja, za dokazivanje povijesnosti Isusa Krista također su važne poslanice apostola Pavla. Prema tradiciji, napisane su u periodu od 40ih do 60ih godina prvoga stoljeća. U njima se Pavao toliko poziva na povijesnog Isusa da se njihova istinitost obično poriče, a s tim i Isusova povijesnost. Ako nisu autentične, morale su biti proizvod doba kada nisu postojale poteškoće za prihvaćanje njihove pretpostavljene istinitosti kao stvarne, i dakako, među starim narodima koncept povijesti kao danas nije imao veliku ulogu te je granica između mašte i činjenica znala biti vrlo nejasna. Zato protivnici Isusove povijesnosti smatraju Pavlov dio Novoga Zavjeta kao pseudoepigrafskim spisima. No da je to uistinu bilo tako, teško bi se to moglo uspješno ostvariti među ljudima koji su osobno poznavali ta mjesta, vremena i navodno izmišljene pojedince koji su im pripadali.⁴⁸

Argumenti autentičnosti Pavlovih Poslanica javljaju se već krajem prvoga stoljeća. Papa Klement I. Rimski, pred kraj prvog stoljeća, pišući Korinćanima ne samo da podsjeća na Pavlov život kao na "obrazac strpljive izdržljivosti" nego potiče svoje čitatelje da ponovo prouče "Poslanicu blaženoga Pavla" koje im je napisao u "početku Evanđelja" i u kojima ih je zadužio da "izbjegavaju svaki strani duh." Ovdje se očito misli na Prvu poslanicu Korinćanima. Dalje, Klementovo pismo često pokazuje sličnosti misli i izražavanja s Pavlovim spisima. Marcion iz Sinope, iako proglašen krivovjernikom,⁴⁹ također služi kao svjedok autentičnosti Poslanica nekoliko godina kasnije. On pridaje toliku važnost Pavlovim Poslanicama da ih je učinio svojim glavnim biblijskim autoritetom; koje Crkva, iako ga je smatrala krivovjernikom, nije osporavala njegovo visoko držanje Poslanica ali nije ih ni držala jednako važnima. Do kraja drugog stoljeća, javljaju se dodatni izvori koji svjedoče o Pavlovom autorstvu i autentičnosti.⁵⁰

Kao potporu autorstvu poslanica, mogu se navesti pojedini biografski podaci Pavla iz Poslanica: kada Galaćanima govori o svome poslanju od vremena obraćenja do susreta u

---

⁴⁸ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 211.

⁴⁹ Marcion je bio kršćanski gnostik, utemeljitelj marcionita. Zbog svojega nauka bio je isključen iz Crkve. Odbacivao je Stari zavjet; Jahve je demiurg, gnjevni bog zla, a u Kristu se objavio vrhovni dobri Bog. Također je odbacivao Evanđelja držeći da su pod utjecajem židovstva, a jedino je Pavao ispravno suprotstavio milost starozavjetnomu zakonu. Marcionovo naučavanje potaknulo je Crkvu da 150–200. proglasi kanon Staroga i Novoga zavjeta. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38815> - (9.8.2023.)

⁵⁰ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 213.

Jeruzalemu;⁵¹ na kraju Poslanice Rimljanima, napominje da je na putu u Jeruzalem s darom za svece, a nakon što ispuni tu misiju, nada se da će se uputiti u Rim a potom u Španjolsku;⁵² također govori Korinćanima u nekoliko završnih riječi za koje se nada da će im doći putem Makedonije, iako je trenutno u Efezu gdje će ostati do Pedesetnice⁵³ i sl. Ovakvih životnih detalja ima puno te su značajni po tome što dolaze sasvim slučajno i ne pokazuju cjelovitu sliku apostolovog poslanja. Da je imitator htio natjerati Pavla da ispriča vlastitu životnu priču, lako bi se moglo zamisliti da je bio dovoljno vješt da izmisli i ostale detalje, ali u takvim okolnostima informacije bi sigurno bile ravnomjernije raspoređene, a njihova kvaliteta manje izražena. Osim toga, osobni poznanik Pavla bi lakše mogao uočiti neistinu u takvim detaljima. Sama nepotpunost, zajedno s preciznim detaljima u određenim točkama, čine snažnu vjerodostojnost za autentičnost ovih pisama.⁵⁴

Osobnost apostola Pavla, opisana u spisima, također odgovara stvarnosti. Predstavlja se kao osoba s jakim emocionalnim temperamentom koji je iznimno učinkovit u raznim jezicima i koji je ponekad zanesen u vizije i objave Gospodina. I kao takva osoba se pokazuje u uobičajenim situacijama svakodnevnog života: kad je čuo za nevolje u Galaciji, duboko je bio uznemiren te pokarava kršćane zbog njihove nestalnosti a potom se moli svojoj "dječici" za kojom je opet u mukama. Sličan izljev emocija se nalazi i u njegovim odnosima s Korinćanima: sada prijeti štapom, ali onda izražava nadu da će mu dopustiti da dođe k njima u "ljubavi i duhu blagosti;" a kada se kriza pogorša, umjesto oštrog opominjanja, Pavao piše pismo "od velike boli" i "s mnogo suza." Kasnije u svom propovijedanju, kada se čini da mu je život ugrožen, on izmjenjuje između očaja i nade na normalan način i, dok razmišlja o budućnosti, u njemu se javljaju dvije sukobljene želje: otići i biti s Kristom mu je bolje, ali Crkvi je potrebniji da ostane u tijelu. Po svemu tome se može vidjeti i zaključiti da Pavao nije izmišljena, već stvarna osoba velikog iskustva.⁵⁵

Ako se uzme u obzir pretpostavka da je autorstvo Poslanica lažno, onda se mora pretpostaviti da je Pavao osoba koja je bila poznata stvarnom autoru. Uz to, sami autor bi trebao biti kreativni genij koji bi sigurno ostavio traga o životu, kao i književnosti toga vremena.

---

⁵¹ Galaćanima 1, 15 - 2, 1.

⁵² Rimljanima 15, 25.

⁵³ Prva Korinćanima 16, 5-9.

⁵⁴ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion", 216.

⁵⁵ Isto, 218.

Nijedna ta odlika ne pristaje dovoljno nikome koliko samome Pavlu. Prikaz specifičnosti i života svake situacije, u poglavlju za poglavljem Poslanica, čini posao krivotvorine nezamislivim. Snaga jedne snažne i osebuje osobnosti prevladava u cijelome dijelu Pavlove književnosti. Da je imitator stvorio tako jedinstvenu osobnost, tako vjerodostojnu u svim životnim aspektima, da sitne, nekad i beznačajne pojedinosti, priča bez ikakvog prikaza cjelovite misije, da je dodijelio mišljenje koje su usvojile iduće generacije, jedva je unutar raspona mogućnosti. Pavlova povijesnost i autentičnost Pavlovih Poslanica potkrijepljena je podacima vanjskih i unutarnjih svjedočanstava. Ako je samo jedna Poslanica autentična, dovoljno je za potvrditi povijesnost Isusa Krista.⁵⁶ Iz svega navedenoga se može zaključiti ne samo da je Pavao istinska osobnost i autor Poslanica, nego da je i Isusova povijesnost također preduvjet za Pavlov kršćanski život i djelo.⁵⁷

1.6. Povijesnost Uskrsnuća

Isus Krist nije nikada propovijedan svijetu osim kao uskrsli od mrtvih. To je temeljni događaj kršćanske vjere, i kao takvog, prva Crkva ga je prihvatila odmah zahvaljujući pouzdanim informacijama iz nedavne prošlosti.⁵⁸ Uskrsnuće kao takvo je najčudesniji događaj u povijesti, stoga je jasno kako nekršćanski um intuitivno odbacuje prihvatiti to najčudesnije. Racionalistički povjesničar će sasvim otvoreno reći da se nešto takvo nije moglo dogoditi, pa se tako i nije dogodilo kao što kršćani vjeruju, a izvori koji nam govore o tome moraju imati neko drugo objašnjenje. Suprotno, kršćanski je pristup uvijek bio otvoren za takvu mogućnost jer je to sve u Božjoj moći. Osim toga, postoji povijesno-znanstveni dokaz autentičnosti Uskrsnuća koji je sukladan kršćanskom pristupu, a to je da je grobnica pronađena prazna trećeg dana.⁵⁹

---

⁵⁶ Shirley Jackson Case, "Is Jesus a Historical Character?: Evidence for an Affirmative Opinion," 219.

⁵⁷ Isto, 221.

⁵⁸ Patrick Simpson, "Historicity of the Resurrection," *Studies: An Irish Quarterly Review*, Autumn, 1967, Vol. 56, No. 223, Messenger Publications, 1967., str. 225.

⁵⁹ Isto, 227.

Racionalistička istraživanja Uskrsnuća rezultirala su raznim teorijama koje nastoje pobiti činjenicu da je Uskrsnuće kao takvo stvaran i istinit događaj: teoriju da su apostoli bili vulgarni prevaranti i da su jednostavno zavarali narod o uskrsnom Kristu; da centralna tema kršćanskog propovijedanja nije činjenica već samo simbol kojemu su odani, da je Krist uskrsli samo simbolička potvrda njihove vjere, da Krist ako živi, živi samo "u srcima kršćana;" da su apostoli halucinirali i umislili da su vidjeli Krista, da su prizorom njegove smrti istraumatizirani doživjeli neke iluzije temeljem religioznog i emocionalog iskustva. Kao rezultat toga mogli su iskreno i pošteno reći da su "vidjeli" Gospodina, dok su stvarno samo nesvjesno opisivali svoje vizije. Ove teorije su trebale racionalistički objasniti činjenicu da je prva Crkva tvrdila da je Krist ustao od mrtvih. Iako dosta zastupljena među današnjim kritičarima, ova se objašnjenja ne mogu pomiriti sa svjedočanstvom dokumenata.⁶⁰

Uz te teorije, javila su se i pitanja koja izravno proturječe Novom Zavjetu: Je li Isus Krist stvarno umro na križu? 1965. izašla je knjiga pod nazivom *Pashalna urota* u kojoj je opisan drevni racionalistički stav koji tvrdi da Isus Krist zapravo nije nikada umro na križu, da je planski lažirao smrt i da se pojavio nakon nekoliko dana, tvrdeći da je "uskrsnuo" te da se tako proročanstvo o Mesiji ispunilo u njemu. Bilo bi poprilično neozbiljno i nestručno tvrditi da su rimski vojnici zaduženi za smaknuće bili izrazito nesposobni u izvršavanju svoga zadatka te da u izvještaju Ponciju Pilatu nisu mogli razlikovati smrt i gubitak svijesti osuđenika na križu. Je li Isus Krist stvarno bio pokopan u grobnici Josipa iz Arimateje? Nije li rimski običaj bio da se tijela osuđenih bace u zajedničku grobnicu a štovanje oko sjećanja na njih zabranjeno? To je donekle bio suvremeni rimski običaj, no Isusov slučaj je bio drukčiji. Poncije Pilat je znao i rekao da Isus nije kriv za optužbe koje su iznijeli židovi. Smatrao ga je kompletno bezopasnim vjerskim učiteljem i stoga je znao da može bez ikakvog rizika za javni poredak dopustiti njegovim sljedbenicima da žale za njim kao što bi to učinili za bilo kojom drugom poštovanom javnom osobom. Također, evanđeoska tradicija da je Krist pokopan u grobu koji je pripadao Josipu iz Arimateje je jaka i nema dokaza da su je kritičari i neprijatelji kršćanstva ikada doveli u pitanje u apostolskom razdoblju.⁶¹

---

⁶⁰ Patrick Simpson, "Historicity of the Resurrection," 228.

⁶¹ Isto, 229.

Je li grobnica trećeg dana stvarno pronađena prazna? Sva četiri Evanđelja tvrde da jest. Ni prvi kritičari kršćanstva u prvim stoljećima nisu poricali da je grobnica ubrzo nakon raspeća pronađena prazna, ali su to pokušali objasniti. Tvrđili su, na primjer, da su apostoli došli i odnijeli Kristovo tijelo, a zatim predstavljali da je on živ. Objašnjenje za to se pojavljuje u Evanđeljima, preciznije kod Mateja⁶² i Ivana.⁶³ Matej opisuje postavljanje straže oko groba baš iz toga razloga, da Isusovi učenici nebi došli i odnijeli njegovo tijelo. Ivan opisuje kako je jedna od žena koje su došle na grob, Marija Magdalena, predstavljena kao osoba koja sumnja da je netko odnio tijelo. Može se s dobrim povijesnim razlogom tvrditi da je grobnica zapravo bila prazna.⁶⁴

Iz svega navedenoga u ovom poglavlju, može se sa sigurnošću zaključiti da je osoba Isusa iz Nazareta, odnosno Isusa Krista, povijesna, i svi događaji vezani za njegovo djelovanje povijesni, kakvi su opisani u Evanđeljima, što Evanđelja čini sigurnim i autentičnim dokumentima i dokazima za povijesnost Isusa Krista.

---

⁶² Matej 27, 62-66.

⁶³ Ivan 20, 11-18.

⁶⁴ Patrick Simpson, "Historicity of the Resurrection," 229.

2. IZVANBIBLIJSKI IZVORI POVIJESNOSTI ISUSA KRISTA

Od samoga početka, kršćanstvo je po mnogim aspektima bilo vezano uz kulture različitih ambijenata s kojima je došlo u dodir, a pretežno uz grčki.⁶⁵ To se vidi iz činjenice da je skoro cijela ranokršćanska literatura bila napisana na grčkom jeziku, dok se latinski počeo koristiti tek na kraju drugog stoljeća.⁶⁶ Uzimajući u obzir antičku historiografiju, zanimljivo je i značajno što se Isus uopće pojavljuje u ikakvim izvorima. Povijesna djela su se uglavnom fokusirala na "velike" pojedince i događaje poput kraljeva, vojskovođa i bitaka, a povijesni autori, kao i bilo koja pismena osoba, su bili samo obrazovani ljudi. Ipak, tragovi Isusove povijesnosti postoje i značajni su. Uz Evanđelja, postoje i nekršćanski dokumenti koji spominju Isusa Krista u neutralnom, pa čak, i u negativnom kontekstu. Glavna podjela izvora povijesnosti Isusa je na tzv. kanonske, odnosno kršćanske i nekanonske, poganske izvore.⁶⁷

2.1. Kanonski izvori

U kanonske izvore spadaju prvenstveno spisi Novoga Zavjeta. Iako nemaju za cilj iznijeti Isusovu povijest nego *Radosnu Vijest* spasenja, kao što je već rečeno, oni svejedno daju osnovne podatke o njegovom životu i djelovanju, a i koji točno odgovaraju povijesnim prilikama onoga vremena.⁶⁸ Za potvrdu autentičnosti tih spisa koriste se dokumenti Crkve prvih stoljeća koji priznaju važnost i autoritet novozavjetnih spisa, prvenstveno Evanđelja. Osobe koje svjedoče za autentičnost evanđelja su iduće: Euzebije Cezarejski, Irenej Lyonski, Tertulijan, Klement Aleksandrijski, Origen, Jeronim, Atanazije, Teofil, Papija, Ignacije Antiohijski, Justin i Tacijan, dok su dokumenti: Muratorijev kanon, Antimarcionitski prolozi i fragmenti na papirusima. Riječ je o ispitivanju autoriteta evanđelja u Crkvi drugog, trećeg i četvrtog stoljeća.⁶⁹

---

⁶⁵ Romano Penna, *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početaka*, Split, Naklada Bošković, 2005., str. 8.

⁶⁶ Isto, 108.

⁶⁷ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus: A Guide to Sources and Methods*, Baker Academic, Apollos, 2002., str. 46.

⁶⁸ Slavko Kovačić, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 33.

⁶⁹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 59.

2.1.1. Crkvene osobe

Euzebije Cezarejski je bio biskup Cezareje Palestinske, gdje je vjerojatno rođen oko 265. godine. Sudjeluje na Nicejskom saboru 325. gdje potpisuje dekrete, iako je imao sklonosti arijanskom krivovjerju. Međutim, njegova djelatnost i iskrenost kao povjesničara je neupitna te je bio jedan od najčitanijih autora kršćanstva. Njegovo najvažnije djelo je *Crkvena povijest*. Posebno je proučavao povijest novozavjetnog kanona te je iznio mnoge dokumente koji se odnose na tu temu i jasno dao do znanja što on misli o podrijetlu Evanđelja.⁷⁰ "Došavši dole razumno je kratko navesti spominjane spise Novoga Zavjeta. Na prvo mjesto treba staviti četveroknjižje Evanđelja koje prosljeđuje spis Djela Apostolskih."⁷¹

"Sveto četveroknjižje Evanđelja" bez oklijevanja pripisuje evanđelistima Mateju, Marku, Luki i Ivanu. On ih je smatrao kanonskim, priznatim i neospornim spisima.⁷² Za Marka kaže da je slijedio Petra i da je na nagovor Petrovih slušatelja napisao Evanđelje, koje je Petar potvrdio te dao Crkvama da čitaju. Za Luku kaže da je liječnik iz Antiohije, učenik Pavla i da je napisao dvije Bogom nadahnute knjige: Evanđelje i Djela Apostolska. Za Mateja piše da je napisao evanđelje u govoru svoje domovine prije nego je oputovao. Za Ivana piše da je posvjedočio istinitost Markova i Lukina Evanđelja te tako bio inspiriran da napiše svoje Evanđelje, u kojem je opisao početak Kristova propovijedanja, dok su u ostalim Evanđeljima opisani događaji nakon početka Kristovog propovijedanja.⁷³

Irenej Lyonski se rodio oko 135. godine u rimskoj provinciji Aziji, gdje je bio učenik Polikarpa, biskupa Smyrne. Oko 177. naslijeđuje Potina na mjesto biskupa Lyona u Galiji, gdje i umire oko 202. godine. Njegovo najznačajnije djelo je *Protiv hereza* u kojem iznosi stav da i sami protivnici Crkve opravdavaju njeno povjerenje u Evanđelja.⁷⁴ "Ali takva je sigurnost u pogledu Evanđelja da sami heretici svjedoče o njima, i polazeći od njih svatko pokušava potvrditi svoju doktrinu. Ebioniti, koji koriste samo Evanđelje, koje je po Mateju, osuđeni su iz samog Evanđelja da ne drže pravu doktrinu o Gospodinu. Marcion, koji sakati ono što je po

---

⁷⁰ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," *The Catholic Biblical Quarterly*, April 1939, Vol. 1, No. 2, Catholic Biblical Association, 1939., str. 115.

⁷¹ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest*, 3, 25, 1.

⁷² Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 116.

⁷³ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 60.

⁷⁴ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 122.

Luki, može se pokazati kao hulnik protiv jedinog Boga koji postoji po stvarima koje je on još uvijek sačuvao. Oni koji odvajaju Isusa od Krista i govore da je Krist ostao neprolazan, ali da je Isus patio, mogu, ako čitaju s ljubavlju prema istini, biti ispravljeni Evanđeljem po Marku koje im je draže. Oni iz Valentinove škole, koji u potpunosti koriste ono što je po Ivanu, bit će otkriveni iz samog ovog Evanđelja i pokazat će se da ne uče ništa ispravno, kao što smo učinili u prvoj knjizi. Od tada, naši protivnici nam svjedoče, i koriste ove knjige, naša demonstracija iz njih je sigurna i istinita."⁷⁵ Irenej Lyonski je bio vrlo čvrsto uvjeren da treba koristiti sva četiri Evanđelja i da drugih nema: "Nije moguće da Evanđelja može biti više ili manje nego što jesu. Budući da je to tako, svi koji uništavaju oblik Evanđelja su tašti, neuki, a također i drski; oni, koji predstavljaju aspekte Evanđelja, ili ih ima više nego što je prije navedeno, ili, s druge strane, manje."⁷⁶

Sasvim je onda jasno da su četiri Evanđelja jedina evanđelja, i to se i u Irenejevo vrijeme smatralo da je preneseno još iz apostolskih vremena:⁷⁷ "Evanđelje su nam navijestili i ostavili napisano apostoli onako kako su primili od Gospodina."⁷⁸ Tako Irenej potvrđuje slijed od Kristova navještanja, preko apostola, do pisanih evanđelja. Za Mateja kaže da je Evanđelje napisao na hebrejski i to u vrijeme kad su Petar i Pavao propovijedali i osnivali Crkvu u Rimu. Za Marka kaže da je napisao Evanđelje onako kako je Petar propovijedao i to nakon smrti Petra i Pavla. Luka je pak zapisao Pavlovu propovijed. Zatim je i Ivan napisao Evanđelje za vrijeme svog boravka u Efezu u Maloj Aziji. Irenej smatra da u broju Evanđelja i podacima vezano za njih leži velika sigurnost koju ne samo da ni sami heretici ne pokušavaju obezvrijediti, nego i oni čak vrednuju svoje učenje iz njih. Tako se ebioniti pozivaju samo na Matejevo Evanđelje, Marcion samo na Lukino, doketi samo na Markovo, valentijanci na Ivanovo. Svaki od njih priznaju samo jedno, te se upravo iz toga može dokazati neispravnost njihova učenja, kaže Irenej.⁷⁹

Tertulijan iz Kartage, koji je rođen oko 160. godine, napisao je oko 206. godine svoje najznačajnije djelo *Protiv Marciona*. U opovrgavanju Marciona, Tertulijan jasno izražava svoje

---

⁷⁵ Saint Irenaeus of Lyon, *Against Heresies*, III, 11, 7. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/0103303.htm> - (23.8.2023.)

⁷⁶ Isto, III, 11, 8-9. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/0103303.htm> - (23.8.2023.)

⁷⁷ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 123.

⁷⁸ Saint Irenaeus of Lyon, *Against Heresies*, III, 1, 1. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/0103303.htm> - (23.8.2023.)

⁷⁹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 61.

uvjerenje o tome tko je napisao Evanđelja, a to su apostoli i učenici Kristovi. Zato nam Ivan i Matej, budući da su apostoli, predaju vjeru, dok Luka i Marko predaju ono što su čuli od apostola.⁸⁰ Dalje, on ukazuje na izvor svog vjerovanja kada protestira protiv pokušaja da se u Bibliji izabere samo ono što nekome odgovara. Osobito se buni protiv Marcionovog odbacivanja Evanđelja po Mateju, Marku i Ivanu, koja su imala svjedočanstvo apostolskih crkava.⁸¹

Tertulijan kaže: "Isti autoritet Apostolskih Crkava poduprijet će i druga Evanđelja, koja imamo u skladu s njima i prema njima. Mislim na one od Mateja i Ivana; iako se može tvrditi da je ono što je objavio Marko također Petrovo čiji je tumač bio Marko; jer se Lukina pripovijest također općenito pripisuje Pavlu; budući da je dopušteno da se ono što učenjaci objave treba smatrati njihovim magistarskim radom. Pa, onda bi Marciona trebalo pozvati na strogu odgovornost u vezi s njima također, jer ih je izostavio i inzistirao na Luki; kao da ni oni nisu imali slobodan tečaj u crkvama kao i Lukino Evanđelje, od početka."⁸²

Klement Aleksandrijski se rodio oko 150. godine u Ateni. Njegovo svjedočanstvo o Evanđeljima je sačuvano preko *Crkvene povijesti* Euzebija Cezarejskog. Euzebije piše da Klement prenosi tradiciju o redoslijedu Evanđelja onako kako je primio od starijih prezbitera, no tko su bili ti prezbiteri ne zna se.⁸³ Klement stalno koristi četiri Evanđelja i pripisuje im autorstvo Mateja, Marka, Luke i Ivana. Njegovo poznanstvo i vjernost tradiciji može se zaključiti iz njegovog općeg stava. Prije nego što se nastanio u Aleksandriji kao Pantenov učenik, kojeg je naslijedio kao voditelj katehetske škole 190. godine, studirao je u Grčkoj, Italiji i raznim dijelovima Istoka. Ulomak iz njegove *Stromate* odnosi se na njegove veze s prošlošću i pokazuje njegov fokus da kao temelj svojih pretpostavki zadrži čvrsta učenja tradicije.⁸⁴

Ulomak glasi: "To nije spis s vještinom koja se pokazuje. Ono je mukotrpan posao: uspomene koje sam prikupio za starost, lijek od zaborava, samo sjena i varava slika onih jasnih i dušom prožetih govora što sam ih, smatran vrijednim, čuo od blaženih i doista uglednih ljudi. Jedan je od njih, Jonjanin, živio u Grčkoj, drugi u Velikoj Grčkoj: od tih je jedan bio iz Celesirije, drugi iz Egipta. Ostali su bili na Istoku. Otuda je jedan Sirijac, drugi iz Palestine, podrijetlom Židov. Susreo sam i posljednjega, ali je uistinu snagom bio prvi. Pronašao sam ga

---

⁸⁰ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 63.

⁸¹ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 119.

⁸² Tertullian, *Against Marcion*, I, 5, 6. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/03121.htm> - (23.8.2023.)

⁸³ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 63.

⁸⁴ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 118.

skrivena u Egiptu i zaustavio se. Navedeni su sačuvali istinsku predaju blaženoga učenja koje neposredno dolazi od svetih apostola: Petra, Jakova, Ivana i Pavla. Prenosilo se s oca na sina. Malo je pak sinova ravnih očevima. S Bogom su doprli do nas. Položili su ona predačka i apostolska sjemenja."⁸⁵

Pitanje o autorstvu Evanđelja je bilo pitanje oko kojeg su se svi složili. Očito su imena četvorice evanđelista bez sumnje prenošena sa koljena na koljeno. Uz to, Klement potpuno jasno daje do znanja da se Mateju, Marku, Luki i Ivanu nisu pripisivala samo crkvena Evanđelja, nego ni da se nijedno drugo Evanđelje nije smatralo autentičnim.⁸⁶

Origen, učenik Pantena i Klementa Aleksandrijskog, rođen je u Aleksandriji oko 185. godine, a 203. nasljeđuje Klementa kao voditelja aleksandrijske katehetske škole. Poučavao je u mnogim mjestima, od Aleksandrije do Cezareje Palestinske, sve do svoje smrti 255. godine. Bio je iznimno učen čovjek. U svom djelu, *Komentaru Matejevog evanđelja*, nigdje nije pokazao sumnje vezane za autorstvo Evanđelja, dapače, on kaže da su samo četiri Evanđelja prihvaćena od strane Crkve i da samo ona služe kao norma vjere.⁸⁷ U *Komentaru Matejevog evanđelja*, Origen govori o redosljedju koje je tradicija dodijelila Evanđeljima:⁸⁸ "S obzirom na četiri Evanđelja koja su jedina neosporna u Božjoj crkvi pod nebom u predaji sam naučio da je prvo napisano Evanđelje po Mateju. Matej je negda bio carinik, a kasnije apostol Isusa Krista. Evanđelje je objavio za vjernike iz židovstva i sastavio hebrejskim jezikom. Drugo je Evanđelje po Marku. Marko ga je načinio kako mu je Petar doznačio. On je Marka u Katoličkome pismu priznao sinom ovo govoreći: "Pozdravlja vas izabranica u Babilonu i moj sin."⁸⁹ Treće je Evanđelje po Luki. To je Evanđelje pohvalio Pavao.⁹⁰ Za one od pogana sastavio ga je Luka. Poslije svih je Evanđelje po Ivanu.⁹¹

Jeronim Stridonski se rodio oko 342. godine. U uvodu *Komentara Matejevog Evanđelja* kaže da je Matej, s nadimkom Levi, prvi od četvorice i da je svoje Evanđelje napisao u Judeji hebrejskim jezikom za judeokršćane. Drugi je zatim Marko koji je bio tumač apostola Petra i

---

⁸⁵ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest*, V, 11, 3-5.

⁸⁶ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 118.

⁸⁷ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 63.

⁸⁸ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 117.

⁸⁹ Prva Petrova poslanica, 5, 13.

⁹⁰ Druga Korinćanima, 8, 18.

⁹¹ Euzebije Cezarejski, *Crkvena povijest*, VI, 25, 4-6.

biskup u Aleksandriji. Treći je, prema Jeronimu, Luka, liječnik iz Antiohije te učenik apostola Pavla. Svoje Evanđelje je napisao u Ahaji, u Boeciji i to više prema onome što je čuo nego što je vidio. Posljednji je Ivan apostol i evanđelist. Svoje Evanđelje je napisao u Aziji na zahtjev biskupa Azije i predstavnika mnogih Crkava da hereticima, koji niječu da je Krist došao u tijelu, dokaže Spasiteljevo božanstvo.⁹²

Papija, rođen oko 90. godine, je bio biskup u Hijerapolisu, učenik Ivana apostola te učitelj Ireneja Lyonskog. Papija pruža najstarije svjedočanstvo o Markovom i Matejevom Evanđelju. Autor je djela *Pet knjiga tumačenja Gospodnjih riječi* koje je izgubljeno, no pojedini se fragmenti nalaze u Euzebijevoj *Crkvenoj povijesti* i u *Protiv hereza Ireneja Lyonskog*. Prema Papiji, Marko brižno prenosi Petrovu propovijed iako ne toliko poredano. Matej je napisao Evanđelje na aramejski i uredno složio Isusove riječi. Matejevo aramejsko Evanđelje, navodi, jest autoritet i za Matejevo grčko Evanđelje.⁹³

Atanazije se rodio u kršćanskoj obitelji u Aleksandriji oko 296. godine. Atanazije je pisao da je bio zamoljen od strane mlađe braće da, od početka i po redu, recenzira knjige za koje se vjeruje da su kanonske. Među tim kanonskim knjigama Novoga Zavjeta spominje četiri Evanđelja, po Mateju, Marku, Luki i Ivanu.⁹⁴

O životu Teofila Antiohijskog se ne zna mnogo, uglavnom da je bio patrijarh Antiohije u periodu od oko 169. do 182. godine. Djela Teofila su izgubljena, s izuzetkom od tri knjige *Ad Autolycum*, napisane oko 180. godine.⁹⁵ U tom djelu, Teofil govori da se proročke i evanđeoske misli potpuno slažu jer su nadahnute istim Duhom Božjim. Izričito spominje početak Ivanova Evanđelja i Ivana kao njegova pisca.⁹⁶

Igancije Antiohijski je također bio patrijarh Antiohije, na prijelazu prvog i drugog stoljeća. U svojim sedam poslanica posebno spominje Ivanovo Evanđelje, a citira i više rečenica iz Matejeva i Ivanova Evanđelja. Osim toga poziva kršćane na jednodušnost i poštivanje tradicije s obzirom na Evanđelja.⁹⁷

---

⁹² Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 60.

⁹³ Isto, 65.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 121.

⁹⁶ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 64.

⁹⁷ Isto, 66.

Justin je bio poznati filozof i apologet iz prve polovice drugoga stoljeća. U svojim djelima navodi tekstove Evanđelja i izričito kaže da su ih napisali apostoli i učenici. Također kaže da su apostoli "u svojim komentarima koji se zovu Evanđelja" predali Isusove zapovijedi.⁹⁸

Tacijan, rođen u Siriji oko 120. godine, je bio učenik filozofa i mučenika Justina. Oko 170. godine napisao je *Diatessaron* ili *Slaganje četiriju Evanđelja*. Euzebije u *Crkvenoj povijesti* piše da je to Evanđelje sastavljeno iz četiri Evanđelja. To znači da je Tacijan u Rimu poznavao četiri Evanđelja i to samo njih.⁹⁹

2.1.2. Dokumenti

Muratorijev fragment je najstariji dokument koji sadrži katalog knjiga Novoga Zavjeta. Otkrio ga je milanski knjižničar i povjesničar Ludovico Antonio Muratori 1740. godine. Pisan je na latinskom jeziku, no smatra se da je preveden s grčkog. Naznake o vremenu nastanka dokumenta se nalaze u samome dokumentu, gdje se navodi pontifikat Pia I. kao "nedavan," Pio I. je umro 157. godine. Dokument također navodi grad Rim kao moguće mjesto nastanka; pojedini redovi govore o odlasku apostola Pavla iz Grada (*ab urbe*).¹⁰⁰ U analizi teksta, uočljivo je da je sav tekst o Mateju izgubljen, dok je o Marku sačuvan samo dio govori "...gdje je prisustvovao i tako pribilježio." Zatim tekst nastavlja o Luki, liječniku koji nije vidio Gospodina, ali je sve čuo od Pavla i sam proučio. Dalje fragment spominje Ivana kao autora četvrtoga Evanđelja.¹⁰¹

Ulomak o Evanđeljima glasi: "Treća knjiga Evanđelja je ona po Luki. Luka, poznati liječnik, nakon Kristova uzašašća, koga je Pavao uzeo sa sobom kao revnog za zakon, sastavio ga je u svoje ime, prema [općem] vjerovanju. Ipak, on sam nije vidio Gospodina u tijelu; i stoga, kao što je mogao utvrditi događaje, tako doista počinje pričati priču od rođenja Ivana. Četvrto Evanđelje je ono o Ivanu, [jednom] od učenika. Svojim kolegama učenicima i biskupima, koji su ga poticali [da piše], rekao je: 'Postite sa mnom od danas do tri dana, i što će svakome biti otkriveno, kažimo jedni drugima.' Iste noći bilo je otkriveno Andriji, [jednom] od apostola, da Ivan treba zapisati sve stvari u svoje ime, dok svi oni to moraju pregledati."¹⁰²

---

⁹⁸ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 62.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 119-120.

¹⁰¹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 61.

¹⁰² Muratorian fragment. Vidi: <https://www.bible-researcher.com/muratorian.html> - (23.8.2023.)

Antimarcionitski prolozi su uvodi u knjige Svetoga Pisma koje su usmjerene protiv Marcionovog učenja. Čine ih oko 400 latinskih rukopisa koji potječu iz drugog ili trećeg stoljeća. Prolozi govore i o piscima Evanđelja. Za Marka piše da je nakon Petrove smrti u Italiji napisao svoje Evanđelje. Za Luku piše da je iz Antiohije, liječnik, učenik i pratilac apostola Pavla. Neoženjen i bez djece umro je u Boeciji 84. godine. Nakon što je već bilo napisano Matejevo Evanđelje u Judeji i Markovo u Italiji, Luka je u Ahaji svoje Evanđelje napisao grčkim kršćanima, da nebi bili zavedeni židovskim bajkama i heretičkim učenjima. Za Ivana pišu da je jedan od učenika i da je za života najprije propovijedao, a zatim napisao Evanđelje.¹⁰³

U Egiptu je pronađeno mnoštvo malih papirusa koji spominju Evanđelja. Posebno su važna dva papirusa na kojima su zapisani dijelovi Ivanova Evanđelja: "papirus 52," koji je nastao oko 125. godine i sadrži nekoliko redaka razgovora Poncija Pilata i Isusa¹⁰⁴ te "papirus 66," koji je nastao između 130. i 150. godine a sadrži cijelo Ivanovo Evanđelje.¹⁰⁵

Sva navedena svjedočanstva se slažu u tome da je temelj evanđeoske predaje apostolska propovijed. Prema svim izvorima, Evanđelja su nastala u apostolsko vrijeme i autori su im apostoli i učenici apostola ali pod nadzorom apostola. Može se zaključiti da otprilike od drugog stoljeća, četiri Evanđelja postoje kao završena i zaokružena cjelina, i kao takva, postala su norme vjere svih Crkvi. Osim toga, navedena svjedočanstva iznose da se po Evanđeljima stvarno može spoznati osoba Isusa Krista i njegov nauk. No važno je utvrditi da prva Crkva ne čini razliku između Krista vjere i povijesnog Isusa, za nju je to ista osoba i isti nauk, u sva četiri Evanđelja.¹⁰⁶

2.1.3. "Q izvor"

U prvom dijelu rada, u o povijesnosti Evanđelja, spomenut je dokument koji je mogao služiti kao izvor iz kojega su pojedini evanđelisti crpili podatke pri pisanju Evanđelja, uz predaju naravno. Taj izvor je nazvan "Q izvor" ili "Quelle." Radi sličnosti u naraciji, većina znanstvenika vjeruje da su Matej i Luka imali kopije Q izvora, koji je sadržavao zbirku izreka pripisanih Kristu. Matej i Luka su prepisali te izreke u svoja Evanđelja, ponekad ih mijenjajući kao što bi to

---

¹⁰³ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 62.

¹⁰⁴ Ivan 18, 37-38.

¹⁰⁵ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 66.

¹⁰⁶ Isto.

učinili s preuzetim materijalom iz Markova Evanđelja. Iako je Markovo Evanđelje vjerojatno bilo prvo napisano, veliki broj povjesničara i dalje cijeni Mateja i Luku jer smatraju da su u njihovim Evanđeljima sačuvane izreke iz Q izvora, koje su možda prethodile i Markovo Evanđelje. Osim toga, u svoja Evanđelja su uključili i druge materijale iz raznih izvora. Većina povjesničara slijedi ovu teoriju, no u razmatranju su i druge mogućnosti. Jedna od alternativnih teorija je tzv. Farrerova teorija, nazvana po bibličaru Austinu Farreru, koja odbacuje Q izvor, tvrdeći da je Marko prvi napisao svoje Evanđelje, potom je Matej proširio Markovo djelo, a zatim je Luka napisao svoje Evanđelje koristeći Mateja i Marka kao izvore. Druga alternativna teorija je tzv. Teorija dvaju evanđelja ili Griesbachova teorija, nazvana po bibličaru Johannu Jakobu Griesbachu. Ova teorija također odbacuje Q izvor, a i Marka kao najranijeg pisca Evanđelja. Pretpostavka je da je Matej prvi napisao svoje Evanđelje a potom da je Luka koristio Mateja kao izvor, zatim je Marko napisao svoje Evanđelje kao sažetak ostala dva Evanđelja.¹⁰⁷ U svakom slučaju, prilično je uobičajeno da povjesničari Isusa raspravljaju o materijalu sinoptičkih Evanđelja ne kao da dolaze samo od Mateja, Marka i Luke, nego i da predstavljaju još ranije izvore.¹⁰⁸ Osim toga, teorija Q izvora ima dvostruku funkciju. Njoj nije samo interes što može doprinijeti razumijevanju povijesnosti Isusa, nego i razvoj te artikulaciju kršćanske teologije.¹⁰⁹

Može se zaključiti, iz navedenih svjedočanstva crkvenih osoba i dokumenata iz prva četiri stoljeća, da nije nikada postojala sumnja u pravo autorstvo Evanđelja, dapače, do kraja trećega stoljeća, ova četiri Evanđelja su postala univerzalna norma Crkve. Vrlo malo je vjerojatno da je jedan od ovih mnogih svjedoka mogao pogriješiti u svome izvještaju, a još je manje vjerojatno da su svi oni istu pogrešku napravili. Naime, moralno je nemoguće da je cijela Crkva počela pripisivati pogrešna imena dokumentima koji su se dugo čitali javno i privatno kao da reguliraju njihovu vjeru i ponašanje, i to bez ikakve sumnje.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History: How Modern Historians view the Man from Galilee*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 2013., str. 56.

¹⁰⁸ Isto, 57.

¹⁰⁹ John S. Kloppenborg, "The Sayings Gospel Q and the Quest of the Historical Jesus," *The Harvard Theological Review*, Oct. 1996, Vol. 89, No. 4, Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity School, 1996., str. 308.

¹¹⁰ Wendell S. Reilly, "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," 124.

2.2. Nekanonski izvori

Svaki spomen Isusa Krista u antičkim dokumentima vrlo je važan jer upotpunjava sliku povijesnog Isusa. U izvankršćanskim, odnosno nekanonskim izvorima, takva spominjanja su malobrojna ali raznolika, a ti spisi u kojima se doista nalazi spomen Isusa Krista, sadržavaju tek nekoliko rečenica opisa konteksta u kojima se osoba Isusa spominje. No važno je zapamtiti da ponekad i najmanja referenca može postati značajna na iznenađujuće načine. Nekanonski izvori koji spominju Isusa Krista dolaze iz rimske, židovske i sirijske sredine.¹¹¹

2.2.1. Rimski izvori

Promatrajući iz rimske perspektive, Isus nije bio posebno značajna osoba. On je bio vjerski vođa iz etničke manjine u malom, udaljenom i beznačajnom kutu Rimskog Carstva. Njegovo djelovanje se također nije odvijalo u glavnom gradu te pokrajine, već sjevernije u Galileji. Tako je živio i radio na periferiji toga kraja. Za Rimljane je postojalo desetke značajnijih pojedinca iz prve polovice prvoga stoljeća vrijedne spomena.¹¹² Tek kada se kršćanstvo polako počelo probijati u rimski svijet te kada je zahvatilo šire društvene razmjere, počinju se javljati i rimski pisci koji izvještavaju o tom novom vjerskom pokretu i njegovu utemeljitelju.¹¹³ No rimski pisci su bili više zainteresirani za kršćanstvo nego za Isusa Krista. Vjerojatno je da o Isusu nisu znali ništa osim onoga što su čuli od kršćana, a to je prvenstveno kao utemeljitelja kršćanstva. Rimski pisci koji spominju Isusa su: Kornelije Tacit, Svetonije Trankvil, Plinije Mlađi, Celzo, Talus iz Samarije i Lukijan iz Samosate.¹¹⁴

Najpoznatiji povijesničar staroga Rima bio je Publije Kornelije Tacit. Živio je od 55. do 117. godine. U Rimu je dobio retorsko obrazovanje, zauzimao je razne društvene položaje i vodio državne poslove. 88. godine postao je pretor, a 97. godine konzul, dok je za vrijeme cara Trajana bio prokonzul Azije. Uz svoje poslove bavio se i pisanjem, a najpoznatije djelo su mu *Anali* ili *Ljetopisi*. Odlikuje se sažetim stilom i pouzdanim povijesnim podacima. *Anali* obuhvaćaju 16 knjiga, no nisu sve knjige sačuvane.¹¹⁵ Povod Tacitova govora o Isusu bio je

---

¹¹¹ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 48.

¹¹² Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 47.

¹¹³ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 11.

¹¹⁴ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 48-49.

¹¹⁵ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 32.

požar koji je u srpnju 64. godine devastirao Rim, kada je sedam gradskih okruga od njih četrnaest izgorjela.¹¹⁶ U narodu se vjerovalo da je car Neron naredio ovaj požar i da je pokušao prebaciti krivnju na kršćane, od kojih je potom veliki broj dao mučiti te ubiti. Tacitov izvještaj o ovome događaju je jedan od najznačajnijih izvanbiblijskih tekstova o kršćanima.¹¹⁷

Tacit piše: "Ali nikakvo ljudsko sredstvo, ni careva darežljivost, ni pomirni obredi, ne zatomiše javno govorkanje, nego se držalo da je požar nareden. Da stane dakle na kraj tim glasovima, podmetne Neron krivce i stavi na najrafiniranije muke one koji su bili omraženi sa svojih gadosti, a koje prosti narod nazivaše kršćanima. Ime im to dolazi od Krista, koji, za Tiberijeva vladanja, bude pogubljen po naredbi prokuratora Poncija Pilata. Potisnuto za čas, nanovo provali to pogubno praznovjerje, ne samo u Judeji, gdje je imalo svoj izvor, već i u samome Rimu, gdje se sa svih strana stječe i veliča sve što je sramotno i užasno."¹¹⁸ Ovaj ulomak iznosi važne činjenice: to je jedino spominjanje Pilata u poganskim dokumentima; Krist je opisan kao židov ubijen u Judeji pod Poncijem Pilatom, što se slaže s biblijskim izvorima; korištenje pojma "Krist;" ovaj Krist je utemeljitelj pokreta koji se iz Judeje proširio do Rima, što i drugi rimski pisac Svetonije iznosi. Kristova smrt nije dovela do izumiranja pokreta; Tacit jasno daje do znanja da su Rimljani na kršćane gledali s prijezirom. To je vjerojatno bio rezultat činjenice da su kršćani odbijali častiti cara kao boga, za razliku od ostatka carstva.¹¹⁹

Mnogi kritičari smatraju da ovaj dio nije napisao Tacit, nego da je neki kršćanin naknadno ubacio ovaj tekst. Slabost ove teorije leži u tome da zapravo nema smisla da neki kršćanin govori negativno o kršćanima. Također, poznato je iz ranih dokumenata da su kršćanski pisci četvrtog i petog stoljeća kritizirali Tacita što negativno govori o kršćanima. No i da je neki kršćanin ubacio taj ulomak, što nije vjerojatno, opet bi služio kao stanoviti argument jer se nitko nije usudio izbrisati taj ulomak ili ga čak osporiti. Svakako, kršćanski pisci četvrtoga i petoga stoljeća su imali taj ulomak, te već i zbog toga ide u prilog povijesnosti Isusa Krista. Dapače,

---

¹¹⁶ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 12.

¹¹⁷ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 49.

¹¹⁸ Cornelius Tacitus u: A. J. Woodman (ed.), *The Annals*, Indianapolis/Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc., 2004., XV, 44.

¹¹⁹ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 50.

kršćanski se pisci obaraju na njega, umjesto da dokazuju da ga Tacit nije napisao. Zato on ima dokaznu moć.¹²⁰

Gaj Svetonije Trankvil je bio rimski povjesničar koji je živio otprilike od 65. do 135. godine. Car Trajan mu je dao naziv tribuna, a car Hadrijan ga je imenovao osobnim tajnikom. Svetonije je imao pristup rimskim arhivima u kojima je prikupljao potrebnu građu za pisanje svojih djela,¹²¹ od kojih je najpoznatije *Dvanaest rimskih careva* iz 120. godine koje opisuje razdoblje od Cezara do Domicijana te u kojem još spominje i Isusa Krista.¹²² Citat se pojavljuje u dijelu koji govori kako je car Klaudije protjerao židove iz Rima nakon nereda 49. godine: "On izagna židove iz Rima koji podigoše veliku bunu zbog buntovnika Chresta."¹²³

Citat sadrži uočljivu problematičnu karakteristiku: Krist na latinskom se prevodi kao *Christus* a ne kao *Chrestus*. Ipak, postoje dobri razlozi za vjerovanje da se ovdje misli na Krista. Od stotina židovskih imena pronađenih u rimskim katakombama, nijedno od njih nije Chrestus. Zabuna je mogla doći od naziva *Chrestiani*, vulgarnog oblika naziva kršćane. Ovaj naziv je vjerojatno prouzročio derivaciju koja je utemeljitelja kršćanstva nazvala Krest.¹²⁴ Da se doista radi o Kristu zbog kojega su židovi dizali bune i zbog čega su protjerani iz Rima, svjedoče Djela Apostolska.¹²⁵ Prema njima, apostol Pavao je 52. godine iz Atene došao u Korint i tamo našao Priscilu i Akvilu koji su stigli iz Rima jer je car Klaudije protjerao sve židove iz Rima. Također, povjesničar Orozije 56. godine u svojoj *Povijesti protiv pogana* kaže da je istjeravanje židova iz Rima bilo devete godine vladavine cara Klaudija, a to je 49. godina.¹²⁶ Svetonijev tekst je značajan jer ukazuje na važne činjenice: da je unutar nekoliko desetljeća kršćanski pokret došao od Jeruzalema do Rima; da su njegovi sljedbenici postali izvor nemira u gradu; da, iako tekst izravno ne spominje Isusa, povijesni učinak njegove prisutnosti ovdje izlazi na površinu jer ukazuje na blisku vezu između prve Crkve i židovstva, toliku bliskost da su ih Rimljani vidjeli

---

¹²⁰ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 33.

¹²¹ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 13.

¹²² Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 34.

¹²³ Caius Suetonius, *The Twelve Caesars*, "Claudius," Penguin Classics, 2007., str. 25.

¹²⁴ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 48.

¹²⁵ Djela Apostolska 18, 2.

¹²⁶ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 35.

kao istu skupinu.¹²⁷ Svetonije, međutim, ne pokazuje nikakvo znanje o osobi Isusa. Njega samo zanima lik koji je središte kršćanske vjere.¹²⁸

Plinije II. ili Mlađi je živio od 61. do 114. godine. Završio je retorsko obrazovanje, bio vojni tribun u Siriji, zatim postao kvestor, narodni tribun, pretor i konzul. Bio je u bliskim odnosima s carem Trajanom koji ga je, u svojstvu carskoga legata s prokonzulskim punomoćima, poslao u crnomorsku provinciju Bitiniju i Pont, u današnjoj Turskoj, gdje se suočio s prijavama protiv kršćana.¹²⁹ Njegovo glasovito djelo zove se *Epistulae* ili *Pisma*. Za povijesnost Isusa važno je pismo u desetoj knjizi.¹³⁰ U toj knjizi, nastaloj oko 112. godine,¹³¹ Plinije šalje pismo Trajanu u kojoj se pita kako bi trebao postupiti s kršćanima. Većina pisma opisuje njegov postupak u ispitivanju kršćana, a osim toga, i elemente kršćanskih okupljanja i molitvi. Trajan mu odgovara da postupa ispravno. Ključ je natjerati kršćane da iskazuju poštovanje prema bogovima i caru te da budu spremni prokleti Krista. Prema Pliniju, pravi kršćani to nebi učinili. On je puštao one koji su pristali štovati bogove ili cara i one koji su priznali da su napustili vjeru.¹³²

Pismo glasi: "Nikada nisam prisustvovao ispitivanjima o kršćanskim prijestupima. Zbog toga ne znam kako i do kojega ih stupnja trebam kažnjavati te kako da o tome vodim zapisnik. ...Svi su oni častili tvoj lik i kipove bogova, rugali se Kristu. Tvrdili su da je sva njihova krivnja ili zabluda u tome što su se određenih dana sakupljali prije zore pjevajući i slaveći Krista kao Boga i obvezivali se zakletvom da neće činiti prijestupe, da će se uzdržavati od krađa, grabeži, preljuba, kršenja zadane riječi itd. Zatim su se razilazili i ponovno se sakupljali radi uzimanja hrane, obične i nevine..."¹³³

Iz teksta se vidi da su se kršćani sastajali zato da bi slavili Krista i da bi mu pjevali, njemu kao Bogu. Taj izraz potvrđuje da je Isus Krist povijesna osoba. Kad bi bila riječ o nekom nepovijesnom, mitskom, izmišljenom bogu, tada bi Pliniju bilo dovoljno da kaže: "pjevajući i slaveći svoga Boga Krista." No on kaže: "Pjevajući i slaveći Krista kao Boga." Plinije, dakle, zna

---

¹²⁷ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 49.

¹²⁸ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 50.

¹²⁹ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 12.

¹³⁰ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 36.

¹³¹ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 51.

¹³² Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 51.

¹³³ Plinius Secundus, *Epistulae*, X, 96. Vidi: https://www.gutenberg.org/files/2811/2811-h/2811-h.htm#link2H_4_0208 - (23.8.2023.)

da je Krist bio čovjek, povijesna osoba, kojega kršćani časte kao Boga.¹³⁴ Ulomak je značajan po tome što: unatoč tome što ne govori ništa o Isusovom životu, pokazuje da se pokret proširio na Rim ali i na ostale dijelove carstva, u ovom slučaju u Bitiniju i Pont; daje prvi nekršćanski opis bogoslužja i čašćenja koje je Krist imao u ranom drugom stoljeću; njihovo je štovanje bilo toliko usmjereno na Krista da su odbijali štovati druge bogove, čak i pod prijetnjom oštre kazne. Zato se na kršćane gledalo kao one koji preziru druge ljude jer nisu sudjelovali u religioznom aspektu carstva. Nije postojala određena uputa kako se s njima nositi, pa je Plinije morao tražiti carev savjet. Ukratko, Plinije izvještava da je Krist božanstvo kršćanskog pokreta, toliko snažno da su kršćani državne bogove i careve odbijali priznati uopće.¹³⁵

Kršćanstvo je u drugom stoljeću već toliko zahvatilo strukture Rimskoga Carstva da su vlasti uvidjele da administrativne mjere, kao što su progoni, ne mogu suzbiti njegovo širenje. Stoga se pokušalo intelektualnim načinom dokazati nedostatnost ili besmislenost vjere u Isusa Krista. Pokušaj filozofskoga obaranja kršćanstva učinio je rimski filozof Celzo. Najvjerojatnije se rodio u Aleksandriji u drugom stoljeću. Po filozofskom uvjerenju bio je platonist.¹³⁶ Otprilike oko 175. godine, Celzo piše djelo u kojem pokušava pobiti kršćansku vjeru. Samo djelo je izgubljeno no tekst je sačuvan preko Origena koji ga navodi u svome djelu *Protiv Celza*. Prema Origenu, Celzo je povezo brojne priče o Isusu koje su se suprotstavljale kršćanskom propovijedanju. Prema tim pričama, Isus je bio sin žene koja je počinila preljub s ratnikom zvanim Pantera, te je u Egiptu učio čarobne vještine kako bi zavarao ljude u vjerovaju da ima božanske moći. Povjesničari odbacuju ovu teoriju. Celzo je pisao prekasno da bi posjedovao neovisne i pouzdane informacije o Isusu, a karakter njegovih tvrdnji čini malo vjerojatnim da te tvrdnje svjedoče nečemu drugome osim međureligijskim polemikama.¹³⁷

Celzo bez ikakve sumnje Isusa smatra povijesnom osobom i stoga mu se u svojim napadima obraća izravno kao čovjeku koji je tu nedavno živio:¹³⁸ "Kakav Bog, kakav Sin Božji, kad ga otac nije mogao spasiti od kazne, a sam nije bio u stanju da je izbjegne? Ne, tvoje rođenje, tvoja djela, tvoj život pokazuju da si čovjek!"¹³⁹ Prema Celzu, Isus Krist je živio. Rodio

---

¹³⁴ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 37.

¹³⁵ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 51.

¹³⁶ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 37-38.

¹³⁷ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 51.

¹³⁸ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 38.

¹³⁹ Origen, *Contra Celsum*, I, 54. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/04161.htm> - (23.8.2023.)

se u siromašnoj obitelji, zaista je propovijedao, imao učenike, činio čudesa te umro na križu. Dakle, iz Celzova je djela vidljiva povijesnost Isusa Krista, njegovo učenje i njegova djela. Nikakve primjedbe, nikakva spominjanja i nikakva nagovještavanja da bi prvi krišćani historizirali Isusovu povijesnost, odnosno da bi mitsku osobu učinili povijesnom.¹⁴⁰

Talus Samarićanin, povjesničar, jedan je od prvih poganskih pisaca koji je spomenuo Krista, i to oko 52. Godine.¹⁴¹ Samo djelo u kojem ga on spominje je izgubljeno, ali tekst je sačuvan preko kršćanskog pisca Julija Afričkog u kontekstu pobijanja Talusovih tvrdnji. Talus je nastojao pobiti kršćanstvo tvrdeći da je tama opisana u Evanđeljima prilikom smrti Isusove jednostavno bila pomrčina sunca. Julije Afrički, naime, pobija ovu, njemu nerazumnu teoriju uz objašnjenje da se raspeće i smrt Kristova dogodila za vrijeme Pashe, kada je bio pun mjesec te bi takav spriječio pomrčinu. Talusovo objašnjenje je svakako značajno jer pokazuje da su pojedinosti o raspeću već bile dovoljno raširene da ih je nekršćanski pisac htio opovrgnuti.¹⁴²

Lukijan iz Samosate je bio grčki satirički pisac iz drugog stoljeća koji je djelovao za vrijeme trojice careva iz dinastije Antonina: Antoninom Piom, Markom Aurelijem i Komodom.¹⁴³ On je Isusa povezivao s palestinskom sinagogom i prezirno pisao o kršćanima.¹⁴⁴ Lukijan je napisao satiru *Odlazak Peregrina* ili *Smrt Peregrina* u kojoj podrugljivo govori o kršćanima, tvrdeći da štiju "razapetog sofista" i da žive "pod njegovim zakonima." Isus se spominje kao "čovjek koji je bio raspet u Palestini jer je donio novi kult na svijet" i kao "prvi zakonodavac" kršćana, koji ih je "uvjerio da su svi braća jedni drugima koji su jednom zauvijek pogriješili, zanijekavši grčke bogove."¹⁴⁵ Lukijanovo spominjanje Isusa kao "raspetog sofista" je zanimljivo, budući da je u drugom stoljeću riječ "sofist" korištena podrugljivo za prevarante poput putujućih filozofa koji su lakovjericima pričali besmislice u zamjenu za novac.¹⁴⁶ Ovaj tekst pokazuje da je znanje o Isusu široko kružilo u drugom stoljeću.¹⁴⁷

Rimski pisci su svjedoci da se u njihovo vrijeme kršćanstvo već toliko proširilo da izaziva strah rimske vlasti. Sigurno je da se laž ne bi mogla tako lako širiti i da se na temelju

---

¹⁴⁰ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 40.

¹⁴¹ Isto, 48.

¹⁴² Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 52.

¹⁴³ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 14.

¹⁴⁴ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 47.

¹⁴⁵ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 52.

¹⁴⁶ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 51.

¹⁴⁷ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 52.

prevare nebi stvorio tako veliki pokret kao što je tada bilo kršćanstvo. Rimljani mrze kršćane, ali priznaju da kršćanstvo nije mitska izmišljotina nego stvaran vjerski pokret s Isusom Kristom kao njegovim utemeljiteljem.¹⁴⁸

2.2.2. Židovski izvori

Židovska svjedočanstva o Isusu iz Nazareta slična su rimskima, kao ni rimska nisu brojna, ali su, svakako vrlo dragocjena.¹⁴⁹ Riječ je o ljudima koji su Krista smatrali heretikom i neprijateljem svoga naroda. Izvori tako uvijek govore negativno o Kristu, no to ih samo čini još vjerodostojnijima. Da su židovi nastojali dokazati neistinitost kršćanstva, bilo bi dovoljno da dokažu da Isus Krist uopće nije živio i da nije pripadnik njihovog naroda. Situacija, naravno, nije takva.¹⁵⁰ Spomen u židovskim dokumentima nalazimo u dva izvora: u Josipa Flavija i u Babilonskom Talmudu.¹⁵¹

Najvažniji izvanbiblijski dokaz za povijesnost Isusa se nalazi kod židovskog povjesničara Josipa ben Matije, poznatijeg kao Josip Flavije. Rodio se otprilike oko 36. a umro oko 100. godine.¹⁵² Potjecao je iz bogate obitelji, bio je sin svećenika te je postao farizej. Kasnije postaje zapovijednik židovskih snaga protiv Rimljana u Prvom Židovsko-rimskom ratu, u kojem 67. godine postaje ratni zarobljenik. Predvidio je uspon Vespazijana na vlast, te ga zbog toga Vespazijan oslobađa 69. godine kada postaje carem, te mu daje rimsko državljanstvo. Od tada, Josip Flavije dolazi u Rim i tu piše mnoštvo djela pod rimskom zaštitom. U njegovim se spisima odražavaju krize u njegovu životu, ali i osjećaji židovskog pisca koji se ponosi svojim narodom i tradicijom.¹⁵³ Najopsežnije i najpoznatije djelo su mu *Antiquitates Iudaicae* ili *Židovske starine*, koje prate židovsku povijest od stvaranja do razdoblja nakon pada Jeruzalema 70. godine. U ovom djelu Josip Flavije spominje Isusa. To je najopsežniji izvanbiblijski citat o Isusu iz prvog stoljeća.¹⁵⁴

Josip Flavije piše: "U to vrijeme živio je Isus, mudar čovjek, ako ga se uopće smije zvati čovjekom. On je, naime, činio posve nevjerojatna djela i bio je učitelj svih ljudi koji su istinu

---

¹⁴⁸ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 37.

¹⁴⁹ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, 17.

¹⁵⁰ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 41.

¹⁵¹ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 46.

¹⁵² Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 42.

¹⁵³ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - povijesni vid*, 20.

¹⁵⁴ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 53.

prihvaćali s radošću. Tako je privukao k sebi mnoge židove, kao i mnoge pogane. On je bio Krist. Pa, iako ga je Pilat, na nagovor prvaka našega naroda, osudio na smrt na križu, nisu mu njegovi raniji sljedbenici postali nevjerni. Jer on se opet treći dan pojavio živ, kako su to predskazali od Boga poslani proroci, koji su predskazali i tisuću drugih čudesnih stvari o njemu. I još do današnjega dana postoji zajednica kršćana koja se naziva po njemu."¹⁵⁵

Većina povjesničara je uvjerena da je Josip Flavije napisao ovaj dio jer kasnije opet spominje Krista dok govori o pogubljenju Jakova, vođe kršćanske Crkve u Jeruzalemu. Josip Flavije identificira Jakova kao "brata Isusa, koji se zvao Krist."¹⁵⁶ Ovaj citat pretpostavlja prethodno spominanje Isusa Krista. Osim toga, Euzebije Cezarejski spominje ovaj tekst u svojoj *Crkvenoj povijesti* i u svom *Prikazu evanđelja*. To pokazuje da su tekstovi Josipa Flavija bili poznati do 325. godine. Također, navedena četiri izraza više pokazuju da je autor Josip Flavije, a ne kršćanski autor: "mudar čovjek," "činitelj nevjerojatnih djela", "primiti istinu s radošću," koja vjerojatno ima ironijsko i negativno značenje na grčkom, i "označavanje kršćana kao zajednice." U svakom slučaju, svjedočanstvo židovskog povjesničara je od velike važnosti. Josip Flavije iznosi činjenice: da je Isus bio poznat kao mudar čovjek i učitelj; da je Isus bio poznat po obavljanju nevjerojatnih djela; da se židovsko vodstvo okomilo na njega; da je Isus razapet u Judeji pod Poncijem Pilatom; da je pokret koji je Isus utemeljio bio još živ i aktivan na kraju prvoga stoljeća. Ove činjenice su u skladu s onim što su i rimski povjesničari naznačili. Ovaj tekst otklanja svaku sumnju o tome je li Isus postojao.¹⁵⁷

Uz Toru, koja je u židovstvu pisani Božji zakon i sažetak starozavjetne vjere, židovski je narod imao i Talmud, zbirku zakona i pravnih propisa iz židovske religiozne predaje.¹⁵⁸ Postoje dvije glavne verzije Talmuda: Jeruzalemski Talmud iz petog stoljeća i Babilonski Talmud iz šestog stoljeća.¹⁵⁹ Verzija koja spominje Isusa je Babilonski Talmud, te o Isusu govori na više mjesta. Talmud je očito prožidovski, zato o Isusu Kristu govori negativno. On je, prema Talmudu, snažno djelovao na svoje suvremenike.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ Flavius, Josephus u: William Whiston (ed.), *The Antiquities of the Jews*, Wilder Publications, 2009., str. 18,3,3.

¹⁵⁶ Isto, 20,9,1.

¹⁵⁷ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 54.

¹⁵⁸ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - povijesni vid*, 17.

¹⁵⁹ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 39.

¹⁶⁰ Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 52.

Jedan od ulomaka iz Talmuda glasi: "U predvečerje blagdana Pashe, bio je razapet Isus iz Nazereta. Prije toga, četrdeset je dana išao pred njim glasnik i vikao da će Isus iz Nazareta biti kamenovan, jer se bavio magijom, sablažnjavao Izrael i otpao od prave vjere. Tko ima što reći u njegovo opravdanje, neka dođe i kaže. Budući da ništa nije bilo rečeno njemu u prilog, on je u predvečerje blagdana Pashe bio raspet."¹⁶¹

Ovaj ulomak daje nekoliko podataka o Isusu Kristu. Prvo da je Isus uoči Pashe bio raspet. To iznosi i Ivan evanđelist.¹⁶² Iz Evanđelja znamo da su židovi govorili Isusu Kristu da čini čudesa pomoću Beelzebuba, poglavice đavolskoga.¹⁶³ Također se potvrđuje optužba navedena i u Evanđeljima da je Isus zavodio narod.¹⁶⁴ Ovdje se kaže da je sablažnjavao Izrael i otpao od prave vjere. Također ovaj ulomak potvrđuje da je Isus Krist bio raspet na križu. No, Talmud se s Evanđeljima ne slaže u tome da se na izvršenje Isusove osude čekalo i da se javno tražilo ljude koji će braniti Isusa. Evanđelja tvrde da je Isus nakon osude odmah bio raspet. No, želeći naknadno opravdati Isusovu osudu, u Talmudu je opisan postupak kakav je trebao biti prema židovskom zakonu, spomenuvši da je Isusu dana mogućnost da 40 dana traži branitelja. Također je zanimljivo kako Talmud na drugim mjestima naziva Isusa različitim imenima: "Ben Panadera, Ben Pantera, Isus ben Pandera." Svi ovi izrazi znače isto: Isus sin Pandere ili Pantere. Po pričama nastalim u drugom stoljeću, Isusova majka je učinila preljub s ratnikom imena Pantera, te je otputovala daleko i u tajnosti rodila Isusa. Neki autori tumače da to potječe od toga što su prvi kršćani Isusa nazivali "Sin Djevice." Djevica se na grčkom kaže "parthenos" (παρθένος). Židovi su vjerojatno taj izraz izopačili i od njega napravili "Ben ha pantera.", što u njihovom jeziku znači "sin pantere." U židovskom jeziku ne postoji ime Pantera ili Pandera. Stoga su zaključili da Isus nije bio židov nego stranac. No iz Evanđelja i Poslanica je jasno da su Isusa nazivali Sinom Davidovim. Prema tome, nije sin nekog stranca, a još manje Pantere.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 44.

¹⁶² Iv 19,14.

¹⁶³ Mk 3, 22.

¹⁶⁴ Lk, 23, 2.

¹⁶⁵ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 45-46.

Zaključujući ovaj izvještaj o Talmudu može se reći da on ima veliku vrijednost za dokazivanje Isusove povijesnosti. Njega su sastavljali i strogo čuvali Židovi, i to oni najstroži, te u njega nije mogla ući nikakva kršćanska interpolacija. Uostalom, on tako negativno piše o Isusu Kristu da ne bi bilo moguće da bi neki tadašnji kršćanin nešto takvo napisao. Naime, Talmud ni najmanje ne sumnja u Isusovu povijesnost. On je povijesna osoba, protiv čijih se sljedbenika židovi bore.¹⁶⁶

2.2.3. Sirijski izvor

Od sirijskih izvora dostupan je samo jedan dokument, a to je pismo Mare bar Serapiona. On je bio sirijski stoik iz prvog stoljeća, podrijetlom iz Samosate.¹⁶⁷ Napisao je pismo sinu oko 73. godine,¹⁶⁸ u kojem ga hrabri, iznoseći da je progon mudrih uobičajen u svijetu nasilja, ali da se nikad ne isplati. Za primjer navodi Sokrata, Pitagoru i Krista. Čini se da je incident koji je doveo do njegovih primjedbi bio protjerivanje kralja Antioha IV. Komagenskog, koji je vladao u Samosati.¹⁶⁹

Pismo glasi: "Koju su prednost imali Atenjani od toga što su ubili Sokrata? Stigla ih je glad i kuga kao osuda za njihovo djelo. Koju su prednost imali stanovnici otoka Semosa kad su spalili Pitagoru? U tom trenutku im je zemlja bila prekrivena pijeskom. Koju su prednost stekli židovi ubijajući svoga mudroga kralja? Malo nakon toga uništeno im je kraljevstvo. Bog se pravedno osvetio za ova tri mudra čovjeka: Atenjani su umrli od gladi, Samićane je poplavilo more, Židovi su uništeni i istjerani iz vlastite zemlje, te danas žive posve raspršeni. Ali Sokrat nije umro zauvijek: on je nastavio živjeti u Platonovim učenjima. Pitagora nije umro zauvijek, on je nastavio živjeti u Herinu kipu. Ni mudri kralj nije umro zauvijek, on je nastavio živjeti u učenju koje je predao."¹⁷⁰ Informacije koje Mara nudi o Isusu su prilično oskudne, ali čini se da on misli o Isusu prvenstveno kao o uglednom moralnom učitelju čije su ideje odbacili njegovi vlastiti ljudi samo da bi ih drugdje prihvatili. Referenca na Isusa kao "kralja" koji je ubijen ukazuje na tradiciju iznesenu u Evanđeljima¹⁷¹ da je Isus razapet kao "kralj Židovski."¹⁷²

---

¹⁶⁶ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 47.

¹⁶⁷ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - povijesni vid*, 23.

¹⁶⁸ Tomislav Ivančić, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, 48.

¹⁶⁹ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 52.

¹⁷⁰ Pismo Mare bar Serapiona. Vidi: <https://www.newadvent.org/fathers/0863.htm> - (23.8.2023.)

¹⁷¹ Marko 15, 26.

Svjedočanstva izvanbiblijskih dokumenata pridonose mnogo pitanju povijesnosti Isusa. Rimski i sirijski izvori svjedoče o podrijetlu kršćanskog pokreta, njegovoj brzini širenja i ustrajnosti te o činjenici Kristova pogubljenja pod Poncijem Pilatom. U židovskim izvorima, glavni element je sukob Isusa i židovskog vodstva. Josip Flavije pokazuje kako je Isus bio moćna i kontroverzna osoba, pogubljena pod Poncijem Pilatom kao Krist. On je bio izvor učenja koje je potaklo mnoge židove i pogane da postanu njegovi sljedbenici. Iako je Isus počeo kao vjerski učitelj na rubu Rimskog Carstva, njegova prisutnost i utjecaj imali su učinak koji je dotakao i sami Rim. Učinak njegova života je razlog zašto je važno pratiti njegovu priču u Evanđeljima. Međutim, da bi bila shvaćena potpuno i cijenjena, Isusova se priča mora staviti u njezin povijesni kontekst. Razumijevanje povijesnog konteksta pomaže razumijeti izbore i prikaze sadržane u nekršćanskim zapisima njegovih suvremenika.¹⁷³

---

¹⁷² Mark Allan Powell, *Jesus as a Figure in History*, 50-51.

¹⁷³ Darrell L. Bock, *Studying the Historical Jesus*, 61-62.

3. SUVREMENA HISTORIOGRAFIJA O ISUSU KRISTU

Povijesnost mnogih državnika, vojskovođa i filozofa staroga vijeka, o čijim životima ili nema svjedočanstava njihovih suvremenika, ili se svjedočanstva javljaju kod mnogo kasnijih pisaca, su uvijek bila neupitna te ih nijedan ozbiljan povjesničar nikada nije pokušao nijekati. Usprkos tome, u posljednjih nekoliko stoljeća se javljaju pojedinci u historiografiji koji su pokušali na razne načine osporiti postojanje Isusa Krista unatoč tome da o njemu postoji obilan izvor svjedočanstava raznih suvremenika i očevidaca. Razlog toga pristupa ne leži u povijesnim izvorima nego u svjetonazoru tih pisaca u koji se kršćanska vjera nikako nije uklapala. Činilo im se da će je najlakše omalovažiti ako ustvrde da je ona bez povijesnog temelja.¹⁷⁴

Takvih pisaca je tijekom doba razuma, prosvjetiteljstva 18. i 19. stoljeća, ali i kasnije, bilo na pretek: Matthew Tindal, Gotthold Ephraim Lessing, Hermann Samuel Reimarius, David Friedrich Strauss, Ferdinand Christian Baur, Bruno Bauer, Karl Marx i mnogi drugi.¹⁷⁵ Neki od njih su tvrdili da su apostoli izmislili sve o Isusu, drugi pak, da je kršćanstvo sve svoje karakteristike preuzelo iz poganskih religija pa to pripisalo Isusu, treći su pojavu kršćanstva pokušali objasniti kao personifikaciju težnje potlačenih masa. Marksisti su u takvom tumačenju ustrajali i do današnjih dana, naravno iz svojih ideoloških razloga a ne iz znanstvenih. Nijedna teorija, naravno, nije održiva. Nemoguće je da tako veliki duhovni pokret u povijesti čovječanstva kao kršćanstvo nastane bez konkretnog utemeljitelja. Zatim, ove različite teorije jedna drugu pobijaju te su one i s gledišta suvremene povijesne znanosti odavno oborene, jer u prilog povijesnosti Isusa Krista govore sasvim pouzdana povijesna vrela.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Slavko Kovačić, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, str. 33.

¹⁷⁵ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, str. 15.

¹⁷⁶ Slavko Kovačić, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, str. 33.

Za suvremenu historiografiju povijesnost Isusa Krista je neupitna i to je potvrdila s tri temeljne točke: 1. Isus je doista živio u mjestu i vremenu za koje se općenito vjeruje. On nije neki mitološki junak niti religiozna ideja već živa, povijesna osoba čija nam iskustva nisu strana. Zahvaljujući proučavanju biblijskih dokumenata, njihovoj međusobnoj usporedbi te usporedbi s nekršćanskim dokumentima, a i s potporom kršćanske tradicije, pobijene su sve teorije koje su nastojale osporiti povijesnost Isusa. 2. Isus je bio takav čovjek kakav je opisan u novozavjetnim spisima. Apsolutna točnost u detaljima, npr. što je točno rekao ili napravio, nije nužna. Dapače, za bilo koju povijesnu osobu je teško ustvrditi pojedinosti. Nepoznavanje takvih detalja nimalo ne umanjuje povijesnost te osobe.¹⁷⁷ 3. Isus Krist je utemeljitelj kršćanske vjere. Istina je da se kršćanstvo proširilo zahvaljujući apostolima, učenicima apostola i evanđelistima, no on je taj koji služi kao izvor i nadahnuće za propovijedanje i za pisanje kršćanske misli. Ako postoji kršćanstvo kao zajednica, ako postoji kršćanska vjera u Boga, ako postoji kršćanski tip života, to je zato što je Isus Krist živio na ovoj zemlji. To su temeljne činjenice suvremene historiografije koje dokazuju povijesnu opstojnost Isusa Krista.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ George Cross, "The Attitude of the Modern Theologian toward Jesus Christ," *The Biblical World*, Jan. 1916, Vol. 47, No. 1, The University of Chicago Press, 1916., str. 27.

¹⁷⁸ George Cross, "The Attitude of the Modern Theologian toward Jesus Christ," 28.

ZAKLJUČAK

Povijesnost Isusa Krista je od posljednjih dvije tisuće godina postala "problematična" u znanstvenim krugovima tek u posljednja tri stoljeća, kada povijest počinje dobivati obilježja empirijske znanosti. Razlog leži u tome što se njegova povijesnost, odnosno njegova božanska narav, isprepliće s natpovijesnim, a to povjesničaru može izgledati iracionalno i nemoguće na prvi pogled. Zato su pisci posljednja tri stoljeća smatrali osobu Isusa Krista izmišljenom. No u Isusu Kristu nema ništa izmišljeno ni iracionalno, dapače, istraživanja su pokazala da se zaista može povijesnom metodom doći do Isusa Krista kakav je opisan u Evanđeljima, i u tome je cilj ovoga rada. Cilj rada je bio znanstveno opravdati i poduprijeti dvotisućljetno uvjerenje Crkve da je Isus povijesna osoba kao što ga Evanđelja opisuju i da su Evanđelja pouzdani povijesni dokument. Rad to obrazlaže kroz tri dijela. U prvom dijelu je ustvrđen pravilan pristup povijesnosti Isusa Krista te novozavjetni spisi kao valjani i sigurni povijesni dokumenti. Drugi dio služi kao potpora prvome dijelu, gdje su prvo navedena svjedočanstva crkvenih osoba prvih stoljeća koji dokazuju istinitost tradicije i autoritet četiriju Evanđelja. Zatim su navedena svjedočanstva rimskih, židovskih i sirijskih pisaca koji, iako malobrojni i skromni u spominjanju Isusa, kao nekršćanski izvori potvrđuju istinitost događaja opisanih u Evanđeljima. U trećem dijelu je iznesen stav suvremene historiografije za koju je Isus Krist nesumnjivo povijesna osoba kakva je opisana u Evanđeljima. Na kraju, može se sa sigurnošću reći da Evanđelja sadrže povijesnu dimenziju kroz koju se može ustvrditi ne samo povijesnost, nego i sama osoba Isusa Krista. On se doista rodio, živio, djelovao, umro i uskrsnuo u ovome vremenu i na ovoj zemlji, i to podupiru brojni pouzdani povijesni dokumenti.

PRILOG

Osnovna kronologija Isusovog života

Tri su etape Isusovog života koje se mogu datirati izračunima biblijskih tekstova:

1. Rođenje. Evanđelist Matej piše da se "Isus rodio u dane Heroda kralja," a Luka da se to dogodilo u vrijeme popisa stanovništva "izvršenog za Kvirinijeva vladanja Sirijom." Josip Flavije za Heroda tvrdi da je on umro prije Pashe 750. godine "od osnutka Rima," što bi značilo da se Isus rodio prije 11. travnja 4. godine prije Krista ali ne kasnije od 6. godine ako uzmemo popis stanovništva u obzir. Popis je izvršen za prvog Kvirinijevog upravljanja Sirijom, od 6. do 4. godine prije Krista. Stoga se može zaključiti da se Isus rodio između 6. i 4. godine prije Krista.

2. Početak javnog djelovanja. Početak Isusovog javnog djelovanja povezan je s njegovim krštenjem na Jordanu. Evanđelist Luka kaže da se krštenje odvijalo "petnaeste godine vladanja cara Tiberija," što može biti 26.-27. godine ili 28.-29. poslije Krista. Budući da Luka govori da je Pilat već bio upravitelj Judeje, a početak njegove službe je oko 26.-27., početak Isusovog javnog djelovanja bi po svojoj prilici moglo biti 27. godine, pošto treba uzeti u obzir i tri godine Isusovog javnog djelovanja.

3. Datum Isusove smrti. Židovski blagdan Pasha se obilježavao od zalaska 14. dana do zalaska 15. dana mjeseca nisana. Nemoguće je da bi Isus bio osuđen i raspet na najveći židovski blagdan, stoga bi se moglo uzeti 14. dan nisana kao dan Isusove smrti, koji je morao biti petak. Astronomskim izračunima proizlazi da su samo dva 14. dana nisana bili petak za vrijeme Pilatovog upravljanja, a to su 30. i 33. godine. Uzimajući u obzir Isusovo javno djelovanje, koje je počelo 27. godine i trajalo otprilike tri godine, može se zaključiti da je datum Isusove smrti bio 14. nisan 30. godine, što današnjem kalendaru odgovara 7. travnja.

Na temelju iznesenoga sigurno se može zaključiti nekoliko činjenica: Isus se rodio između 6. i 4. godine prije Krista; 27. godine počinje svoje javno djelovanje koje traje tri godine; umire 7. travnja 30. godine; uskrsnuo je 9. travnja i uzašao na nebo 18. svibnja 30. godine. Ovi podaci dodatno obogaćuju povijesnost Isusa Krista.¹⁷⁹

---

¹⁷⁹ Željko Tolić, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, str. 127.-128.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

- Bock, Darrell L., *Studying the Historical Jesus: A Guide to Sources and Methods*, Baker Academic, Apollos, 2002.
- Cezarejski, Euzebij, Marijan Mandac, *Crkvena povijest*, Split, Služba Božja, 2004.
- Flavius, Josephus, William Whiston, *The Antiquities of the Jews*, Wilder Publications, 2009.
- Ivančić, Tomislav, *Isus iz Nazareta - Povijesna osoba*, Zagreb, Teovizija, 2008.
- Jedin, Hubert, *Velika povijest Crkve I*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2001.
- Kovačić, Slavko, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, Split, Verbum, 2004.
- Léon-Dufour, Xavier, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993.
- Marshall, Ian Howard, *I Believe in the Historical Jesus*, Regent College Publishing, 2001.
- Penna, Romano, *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početaka*, Split, Naklada Bošković, 2005.
- Powell, Mark Allan, *Jesus as a Figure in History: How Modern Historians view the Man from Galilee*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 2013.
- Suetonius, *The Twelve Caesars*, Penguin Classics, 2007.
- Tacitus, A. J. Woodman, *The Annals*, Indianapolis/Cambridge, Hackett Publishing Company, Inc., 2004.
- Tolić, Željko, *Isus iz Nazareta - Povijesni vid*, Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja Zbornik "Kačić", Split, 2021.

Članci

- Case, Shirley Jackson, "Is Jesus a Historical Character? Evidence for an Affirmative Opinion," *The American Journal of Theology*, Apr. 1911, Vol. 15, No. 2, The University of Chicago Press, 1911., 205-227.

- Cross, George, "The Attitude of the Modern Theologian toward Jesus Christ," *The Biblical World*, Jan. 1916, Vol. 47, No. 1, The University of Chicago Press, 1916., 25-33.
- Kloppenborg, John S., "The Sayings Gospel Q and the Quest of the Historical Jesus," *The Harvard Theological Review*, Oct. 1996, Vol. 89, No. 4, Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity School, 1996., 307-344.
- N. N., "Jesus and Historical Inquiry," *The Biblical World*, Aug. 1909, Vol. 34, No. 2, The University of Chicago Press, 1909., 75-78.
- Reilly, Wendell S., "Witness of the Early Church to the Authorship of the Gospels," *The Catholic Biblical Quarterly*, April 1939, Vol. 1, No. 2, Catholic Biblical Association, 1939., 115-124.
- Simpson, Patrick, "Historicity of the Resurrection," *Studies: An Irish Quarterly Review*, Autumn, 1967, Vol. 56, No. 223, Messenger Publications, 1967., 225-236.
- Siniscalchi, Glenn, "Early Christian Worship and the Historical Argument for Jesus' Resurrection," *New Blackfriars*, NOVEMBER 2012, Vol. 93, No. 1048, Wiley, 2012., 710 - 732.

Mrežni izvori

Doketizam. U: Encyclopedia Britannica:

<https://www.britannica.com/topic/Docetism> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Gnosticizam. U: Hrvatska Enciklopedija:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22438> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Irenaeus of Lyons, *Against Heresies*. U: New Advent:

<https://www.newadvent.org/fathers/0103.htm> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Isus Krist. U: Hrvatska enciklopedija:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28013> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Judaizanati. U: Encyclopedia Britannica:

<https://www.britannica.com/topic/Judaizer> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Legalizam. U: Hrvatska enciklopedija:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35845> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Mara bar Serapion. U: New Advent:

<https://www.newadvent.org/fathers/0863.htm> - Pristupljeno: 23.8.2023.

Marcion. U: Hrvatska enciklopedija:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38815> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Mišna. U: Encyclopedia Britannica:

<https://www.britannica.com/topic/Mishna> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Muratorian fragment. U: Bible Research:

<https://www.bible-researcher.com/muratorian.html> - Pristupljeno: 23.8.2023.

Online Biblija. U: Kršćanska sadašnjost:

<https://biblija.ks.hr/> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Origen, *Contra Celsum*. U: New Advent:

<https://www.newadvent.org/fathers/0416.htm> - Pristupljeno: 23.8.2023.

Plinius Secundus, *Epistulae*. U: Gutenberg.org:

<https://www.gutenberg.org/files/2811/2811-h/2811-h.htm> - Pristupljeno: 23.8.2023.

Q izvor. U: Encyclopedia Britannica:

<https://www.britannica.com/topic/Q-biblical-literature> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Sinoptička evanđelja. U: Hrvatska enciklopedija:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56156> - Pristupljeno: 9.8.2023.

Tertulian, *Against Marcion*. U: New Advent:

<https://www.newadvent.org/fathers/0312.htm> - Pristupljeno: 23.8.2023.

SAŽETAK

U zadnjih nekoliko stoljeća povjesničari su, iz kojih god razloga, počeli sumnjati u Isusa Krista kao Boga i čovjeka koji je stvarno živio na zemlji prije dvije tisuće godina. Rad stoga ima apologetsku svrhu: povijesno-znanstvenom metodom opravdati povijesnost Isusa Krista i povijesni temelj kršćanske vjere. Prvi dio rada analizira Sveto Pismo kao povijesni dokument iz kojega bi mogli izvući podatke o povijesnoj opstojnosti Isusa Krista. Analizirana je problematika pristupa istraživanja Isusa. Zatim slijedi kritička analiza Evanđelja kao pouzdanih povijesnih dokumenata te analiza Poslanica apostola Pavla kao potvrda istinitosti sadržaja Evanđelja. Na kraju prvog dijela analiziran je i kritički proispitan sam događaj Uskrsnuća kao nadprirodan ali siguran događaj u povijesti čovječanstva. Drugi dio rada uspoređuje izvanbiblijska svjedočanstva o Isusu, kršćanske i nekršćanske izvore. Crkvene osobe i kršćanski dokumenti prvih stoljeća jasno potvrđuju istinitost i autoritet Evanđelja i tradicije. Zatim su navedena svjedočanstva rimskih, židovskih i sirijskih pisaca, koji očito spominju Isusa Krista u svojim djelima te tako potvrđuju istinitost događaja opisanih u Evanđeljima. Treći dio rada govori o konsenzusu suvremene historiografije prema kojoj nema sumnje da je Isus Krist povijesna osoba. Na kraju rada je navedena kratka i osnovna kronologija Isusovog života.

Ključne riječi: povijesnost, Isus Krist, Evanđelja, Poslanice, Uskrsnuće, kršćanski izvori, nekršćanski izvori, suvremena historiografija

ABSTRACT

HISTORICITY OF JESUS CHRIST

In the last few centuries, historians, for whatever reasons, began to doubt Jesus Christ as God and man who really lived on earth two thousand years ago. The work therefore has an apologetic purpose: to justify the historicity of Jesus Christ and the historical foundation of the Christian faith using the historical-scientific method. The first part of the paper analyzes the Holy Scriptures as a historical document from which data on the historical existence of Jesus Christ could be extracted. The problem of approach to Jesus research is analyzed. This is followed by a critical analysis of the Gospels as reliable historical documents and an analysis of the Epistles of the Apostle Paul as a confirmation of the truthfulness of the contents of the Gospels. At the end of the first part, the event of the Resurrection itself was analyzed and critically examined as a supernatural but certain event in the history of mankind. The second part of the paper compares extra-biblical testimonies about Jesus, Christian and non-Christian sources. Church figures and Christian documents of the first centuries clearly confirm the truth and authority of the Gospel and tradition. Then the testimonies of Roman, Jewish and Syrian writers are listed, who clearly mention Jesus Christ in their works and thus confirm the truthfulness of the events described in the Gospels. The third part of the paper talks about the consensus of contemporary historiography, according to which there is no doubt that Jesus Christ is a historical person. At the end of the paper, a short and basic chronology of Jesus' life is given.

Key words: historicity, Jesus Christ, Gospels, Epistles, Resurrection, Christian sources, non-Christian sources, contemporary historiography

**Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)**

Student/ica: JOSIP ČULE

Naslov rada: POVIJESNOST ISUSA KRISTA

Znanstveno područje i polje: POVIJEST - HISTORIOGRAFIJA

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
PROF. DR. SC. MARKO TROGRLIĆ

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
_____

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
PROF. DR. SC. MARKO TROGRLIĆ
IZV. PROF. DR. SC. EDI MILOJ
PROF. DR. SC. JOSIP VRAMDEGIĆ

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 26. 10. 2023.

Potpis studenta/studentice: Josip Čule

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja JOSIP ČUJE, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice POVIJESTI I FILOZOFIJE, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 26.10.2023

Potpis

